

UITGEVERIJ IRIS

OCTAVE MIRBEAU

DE MEMOIRES VAN MIJN VRIEND

Uit het Frans vertaald door Dick Gevers en Bart Schellekens
Oorspronkelijke titel: Les mémoires de mon ami

DE MEMOIRES VAN MIJN VRIEND

Vorige week is mijn vriend Charles L... gestorven. Als ik zeg dat Charles L... mijn vriend was, dan is dat wat sterk uitgedrukt. Onze vriendschap bestond er vooral in dat we elkaar nooit zagen, of maar heel zelden! Eens in de vijf of zes jaar kwamen we elkaar bij toeval op straat tegen, en dan praatten we hoogstens vijf minuten, want we hadden het altijd druk, we hadden altijd haast.

‘Hé, ook toevallig!’

‘Leuk dat ik je zie!’

‘We zien elkaar anders nooit!’

‘Ja, zo is het leven nou eenmaal.’

‘We zouden elkaar verdorie wat vaker moeten zien!’

‘Beslist!’

‘Oude vrienden zoals wij, dat kan toch niet!’

‘Tot gauw dan! Afgesproken?’

‘Tot gauw!’

En dan moesten we weer vijf jaar wachten tot we elkaar opnieuw toevallig tegenkwamen!

‘Hé, dat is ook toevallig’

‘Leuk dat we elkaar weer eens zien, hè?’

‘Nou en of...! En, wat doe jij tegenwoordig?’

‘Nog steeds hetzelfde...! En jij?’

‘Ik ook...! We zouden elkaar toch wat vaker moeten zien!’

‘Inderdaad!’

‘Heel binnenkort, hè?’

‘Ja, heel binnenkort, beste kerel!’

‘Dus tot spoedig...!’

‘O, we hebben heel wat bij te praten! Nietwaar?’

‘Het is al zo lang geleden...! Tot spoedig...!’

En we wisten net zo weinig van elkaar en waren even volslagen vreemden voor elkaar als wanneer hij in de binnenlanden van Australië had gewoond en ik in de sneeuw en het ijs van Lapland.

Alles wat ik van hem wist, dat wil zeggen alles wat ik van hem dacht te weten was dat hij een brave man was, zoals er zoveel zijn in het leven, een van die brave mensen, over wie niet veel meer te vertellen valt dan dat het brave mensen zijn! En ik zou ook nu niets over hem zeggen, als zijn weduwe me gisteren niet was komen opzoeken. Ik kende haar niet. Het was een klein vrouwtje, schriel en benig, met sluike, grijze, in het midden gescheiden haren en zulke smalle lippen dat de boog ervan op het eerste gezicht niet te zien was als ze haar mond dicht had.

‘O mijnheer,’ zei ze, ‘het is een hele slag voor me, dat kan ik u verzekeren.’

Haar kleurloze stem, die volkomen vlak en toonloos was, verbaasde me.

‘Als twee mensen zo lang samen geleefd hebben...’, ging ze verder, ‘en dan zo plotseling van elkaar gescheiden worden... het kost moeite daaraan te wennen...!’

‘Dat geloof ik graag, mevrouw, en ik voel diep met u mee.’

Ik verzocht haar te gaan zitten. Zij deed haar omslagdoek open en ik zag een groot, in paarsig papier gewikkeld pak dat zij onder haar arm had...

‘Het is een manuscript’, zei ze en legde het op haar knien.

Waarschijnlijk zag ze de ontzetting niet die zich op mijn gezicht aftekende toen het woord manuscript viel, want ze ging verder: ‘Ik heb het vanmorgen in een la gevonden... Hij schreef óók, mijnheer...! Hij schreef zijn memoires...! Alles had ik van hem verwacht, maar dat niet...! Hij maakte beslist niet de indruk van iemand die boeken schrijft...! Want, tja, u kende hem goed, u was zijn beste vriend, dus u weet ongetwijfeld dat hij niet erg begaafd was, de arme man...!’

Ik maakte een vage hoofdbeweging, die net zo goed een teken van instemming als een teken van protest zou kunnen zijn.

‘Ach, wat heeft hij een domme dingen gedaan in zijn leven, niet uit kwaadaardigheid - er school geen greintje kwaad in hem - maar omdat hij geen onderscheidingsvermogen had... geen verstand...! Hij was... nou ja... tja, hij was helemaal niets!’

En ze zuchtte: ‘Ach, ik ben niet altijd gelukkig met hem geweest.’

Ik was bang voor een emotionele scène, voor allerlei confidenties waarvoor ik niet in de stemming was... En snel bracht ik het gesprek dat de verkeerde kant op dreigde te gaan en terecht leek te komen in de duistere

wirwar van gevoelens weer terug op het uitgangspunt.

‘Maar wat wilt u van mij...?’ vroeg ik. ‘En waarom brengt u mij dat manuscript?’

‘Ik zou graag willen dat u het las...’, antwoordde zij. ‘Ach, het is ongetwijfeld niet erg interessant... Als hij er zijn leven in vertelt, dan zal het bepaald niet grappig zijn...! Maar toch, je weet maar nooit...! En bovendien heeft hij me vele malen gezegd dat u zijn beste vriend was. Hij had een mateloos vertrouwen in u... hij had voor u... een grenzeloze bewondering...!’

‘Dat was heel aardig van hem...!’ bromde ik...

‘En als u heel toevallig zou vinden dat het waard is gepubliceerd te worden... Allemachtig...! In de positie waarin ik verkeer zou dat geen slechte zaak zijn... Ik heb gehoord dat er boeken zijn die scheppen geld hebben opgebracht...!’

En ze stond half op en legde het manuscript op mijn tafel.

‘Ik voel mij zeer geveid, mevrouw, door het vertrouwen dat uw echtgenoot in mij heeft willen stellen... Maar u weet hoe weinig tijd een mens in dit leven voor zichzelf heeft... Waarom leest u het manuscript niet zelf?’

De weduwe schudde haar hoofd en antwoordde op treurige toon: ‘Omdat ik er niet zoveel verstand van heb, weet u... En bovendien heb ik, om u de waarheid te zeggen, nooit kunnen wennen aan zijn handschrift...!’

Er viel een korte stilte, waarin de weduwe met een gegeneerd en verlegen gebaar over de franje van haar omslagdoek streelde en ik met het handvat van een grote briefopener over mijn voorhoofd streek...

‘Ik weet het nog heel goed’, zei ik, me wat ongemakkelijk voelend door deze stilte... ‘uw man kassier was bij een firma...!’

‘Inderdaad, mijnheer...!’

‘Kende u zijn smaak op literair gebied... sprak hij daarover met u?’

‘Hij sprak nooit ergens over met mij...! Hij zei nooit iets...!’

‘O!’

Opnieuw stilte.

‘Heeft u kinderen?’

‘Nee, mijnheer... Gelukkig niet... Wat zou ik daar in mijn situatie mee aan moeten...? Dat manuscript is al meer dan genoeg.’

Om van deze trieste weduwe af te komen, leek het me het beste haar te vragen het manuscript bij mij achter te laten. Ik beloofde haar dat ik het zou lezen en haar na verloop van tijd mijn mening zou geven.

‘Maar dat kan wel even duren...!’ zei ik nadrukkelijk, terwijl ik haar naar de deur bracht...

Toen ik weer alleen was, voelde ik even de neiging dat ellendige pak papier bij het afval te gooien. Maar toch haalde ik het uit het teerpapier waarin het was gewikkeld en zag op de eerste pagina de volgende twee, met rode inkt geschreven woorden: *Mijn memoires*.

Ik sloeg die bladzijde om en begon te lezen... Maar bij de allereerste zinnen was ik verbijsterd... Het was ronduit schitterend... De rest van de dag en de gehele nacht bleef ik koortsachtig doorlezen, volkomen in de beklemmende greep van de hierna volgende bladzijden.

*

* *

Vandaag zag ik mezelf bij toeval in een spiegelruit. Dat was me al lang niet overkomen, want ik mijd alle spiegels, alle gepolijste en weerspiegelende vlakken waarin ik plotseling oog in oog met mijzelf zou kunnen komen te staan, want ik probeer

altijd te voorkomen dat ik mezelf zie. Van alle aanblikken boezemt die van mijzelf mij de meeste afkeer in.

Bij toeval zag ik mezelf vandaag in een spiegelruit. Het was op straat, in een bocht, voor een winkelatalage... En ik stond tegenover mezelf, ik kwam mezelf tegen, zoals men op straat onverwacht tegenover een vreemde komt te staan, een onbekende tegenkomt!

O, dat armzalige gezicht...! En wat word ik er treurig van...! Geen leegte, geen dood, geen stoffelijk overschot kunnen een idee geven van het armzalige gezicht dat ik ben!

Mijn huid is gelig, van dat fletse geel, dat ongezonde geel, dat ziekelijke geel van planten die in een afgesloten donkere ruimte staan. Toch zijn op mijn jukbeenderen zo hier en daar nog een paar roze lijntjes te zien, waterigroze streepjes, als bewijs dat er, hoe sterk verdund het ook moge zijn, toch een klein beetje bloed door mijn aderen stroomt. Het zijn nog net geen lege buizen... Maar mijn ogen bijvoorbeeld zijn doods; die vertonen geen enkele fonkeling; geen enkel vonkje licht, geen enkele glinstering is zichtbaar in deze uitgedoofde oogbollen... Mijn mond ziet eruit alsof er nooit één enkel woord over mijn lippen is gekomen, geen woord van liefde, van hoop of van haat. Ze zijn stil als een opgedroogde bron, of liever gezegd, ze zijn als de rand van een waterput waarin nooit fris water heeft gezeten, waarin helemaal nooit water heeft gezeten...

Mijn vingers boezemen mij medelijden in, wekken mijn afschuw op. Doordat ik voortdurend met goud in de weer ben, goud tel, goud weeg, bankbiljetten met een speld aan elkaar vastmaak en waardepapieren in stalen kluizen berg, lijken mijn vingers op klauwen, op de klauwen van een roofvogel, zelfs als ze een bloem vasthouden...! En ik heb het wantrouwige gezicht, de gebogen rug, de tegelijkertijd slepende en stramme tred van een kassier!

Van een kassier!

En dat is terecht...! Hoe zou ik een ander gezicht, een andere rug, een andere tred kunnen hebben, want ik ben immers al vijftientwintig jaar datgene wat men een kassier noemt. Want alle dagen van die vijftientwintig jaar heb ik de hele dag lang door de getraliede rechthoek van een loket steeds weer dezelfde gevoelloze gezichten, dezelfde verwrongen gezichten, zien voorbijtrekken, de weerzinwekkende hartstochten en laaghartige verlangens, corruptie, diefstal en misdad, alle burgerlijke gebreken en alle meedogenloze egoïsme, achterbakse hebzucht, moordlust, naastenliefde en lafheid, die niet alleen aanwezig zijn in de ziel van de rijke kapitalist, maar ook in die van de kleine rentenier, van de priester, van de soldaat en de kunstenaar, van de geleerde en de arme - o, die slaafse arme! - en dat alles bij het licht van de sinistere glans van het goud dat ik hen overhandigde...! En hun handen, al die handen van hen...! O, al die handen, de gruwel van al die handen van hen op het smalle blad voor het loket!

Mijn bestaan is werkelijk het toppunt van de ironie van het lot... Ik kan het zeggen - want ik ben de enige die mijzelf ken, ik ben de enige die weet wat ik ben, achter mijn bewegingloze lippen en de dode huid van mijn ogen - ik kan het vol trots en overtuiging zeggen, want nooit bestond er een menselijk wezen dat zo vol bezieling was, dat in alles zo vol vuur was, dat zo echt intens leefde als ik: mijn geest is een onuitputtelijk reservoir van scheppende krachten, van rechtvaardigheid en schoonheid! In mij brandde, en brandt nog steeds, een laaiend vuur van heftige gedachten en kolkende verlangens... Alle revolutionaire vernieuwingen zijn mij bekend en ik heb ervan gedroomd alle grootse daden te verrichten, en dat heb ik ook gedaan... niet in een droom, waarin alles vervormt, vervaagt, in rook opgaat, maar in het leven...! Niemand stond méér in het leven, midden in het leven, niemand stond méér in het centrum van de eigentijdse ontwikkelingen dan ik...! In de literatuur, in de kunst, in de wetenschap, in de politiek, in de revolutie, heb ik aan alles deelgenomen, en ik heb de wereld omgesmeed in het niet te doven smidsvuur van mijn hart...

Ja, dat onvoorstelbare fenomeen ben ik. Ik denk dat er nooit iemand is geweest die zo onbeduidend, zo onopvallend, zo schuw, zo zwijgzaam is als ik... Ik ben er zeker van dat er geen enkel mens te vinden is die over minder fysieke mogelijkheden beschikt dan ik om datgene wat binnen in hem gist en geschapen wordt tot ontplooiing te brengen en zijn gepassioneerde gevoelens concreet vorm te geven! Ik ben altijd en eeuwig de gevangene van mijzelf geweest, ik heb me geen moment kunnen bevrijden van mijzelf, van mijn mond, van mijn ogen, van mijn vingers, van mijn goud en van mijn kassierslichaam...!

Terwijl ik het hele universum op zijn kop zet, alle maatschappelijke problemen omwerk, geweldige dichtwerken, geweldige filosofieën en ontzagwekkende kunstwerken creer... een met kunstleer beklede fauteuil, een eikenhouten bureau, boeken, registers, een sleutel, waardepapieren en goud, en grote geldkisten en een klein rolletje vloeipapier... dat is wat ik ben en in die omgeving, temidden van die voorwerpen breng ik mijn dagen door...!

Ik ben als zo'n stukje dorre, onvruchtbare grond, waarop geen grasspriet, geen bloem wil groeien, waar alleen kiezelstenen en uitgebeten schroeiplekken te zien zijn, terwijl diep onder de oppervlakte verschrikkelijke lavamassa's kolken en borrelen en enorme vuren gloeien, die nooit zullen doven en waarvan nooit iemand de angstaanjagende schoonheid ook maar zal vermoeden...!

Wanneer ik 's avonds op weg ben van kantoor naar huis, met kleine pasjes, afgezakte schouders, een enigszins gebogen rug, wat kromme benen, en een gezicht dat zo uitdrukkingloos is dat ik er onzichtbaar door word, dan is het voor mij iets pijnlijks, iets onuitsprekelijk pijnlijks als ik zie dat niemand acht op me slaat en dat niemand ook maar het flauwste vermoeden heeft dat ik alle kosmische natuurkrachten en alle menselijke hartstochten in mij meedraag...!

En als ik thuiskom en mijn woning binnenga, die ook zo armzalig, zo kil, zo anoniem is, dan hoor ik meteen de snerpende stem van mijn vrouw, die doet denken aan het geluid van een schrale noordoostenwind die door de kieren van een deur giert.

'Wat heb je nou weer gedaan...! Waarom ben je zo laat thuis...? Vooruit, ga gauw wijn halen uit de kelder... Dat is het enige waar je voor deugt!'

O, die stem van mijn vrouw, die doffe haren van mijn vrouw, die nooit glimlachende mond van mijn vrouw en die zwarte kraaloojes van mijn vrouw, en die handen van mijn vrouw, die afzichtelijke, dorre handen, wanneer ze de vijfhonderd frank pakt die ik iedere maand meebreng uit die met goud gevulde gewelven waarin ik leef!

Mijn vrouw!

Ik weet waarachtig niet hoe en waarom ik met haar ben getrouwd. Of eigenlijk weet ik dat wel. Het

kwam door verlegenheid, door zwakheid, door mijn absolute onvermogen *nee!* tegen iemand te zeggen en me te verweren tegen mensen en dingen.

Ik woonde al tien jaar in Parijs en iedere zondag ging ik op bezoek bij oude vrienden van mijn familie, kleine winkeliers in de Marais-wijk; ik dineerde er en bracht er de avond door. Die wekelijkse verplichting was een marteling voor me, maar niets ter wereld had me ertoe kunnen brengen niet te gaan... O, die vreselijke zondagen...! En wat een ergernis en irritatie wekten die oude vrienden bij me op! Het waren onbeduidende mensen, die behept waren met een onverbeterlijke, rancuneuze stupiditeit, en de hele tijd niets anders deden dan klagen dat de zaken slecht liepen...! Natuurlijk, ik heb nog nooit van mijn leven een middenstander horen zeggen dat de zaken goed liepen... De zaken lopen nooit goed... Ze lopen niet goed om alle mogelijke komische en tegenstrijdige redenen; de ene dag lopen ze niet goed vanwege Engeland, de volgende dag vanwege Duitsland; sommigen beschuldigen de monarchisten ervan dat ze door hun stiekeme konkelarijen de handel fnuiken; anderen beschuldigen de republikeinen, omdat ze zo verdeeld zijn... Als het parlement bijeen is, wat een ellende voor de zaken! Als het parlement op reces is, wat een ramp... Hetgeen allemaal niet wegneemt dat al die brave mensen in korte tijd rijk worden.

‘En, hoe gaat het?’ vroeg ik iedere zondag met grote regelmaat.

‘Slecht!’ antwoordden zij.

‘Werkelijk...? Wat mankeert u?’

‘Ons mankeert niets, maar de zaken lopen slecht ...!’

En inderdaad, als ongelukkige uitzondering op de regel, liepen de zaken van die oude vrienden van mijn familie heel slecht... Ze liepen slecht omdat zij niet alleen heel dom, maar ook heel lelijk waren.

Men heeft er geen idee van wat een negatieve invloed lelijkheid heeft binnen de maatschappelijke relaties. Ik van mijn kant heb altijd opgemerkt dat de lelijkheid van een winkelier zijn hele winkel beïnvloedt en aantast, want we komen niet alleen een bepaald voorwerp bij hem kopen, nee, zonder dat men het in de gaten heeft, vindt er een uitwisseling van indrukken plaats tussen twee wezens, van wie de een de ander wil bedriegen, en die het met intelligentie of charme tegen elkaar op moeten nemen. Wanneer een koper een winkel binnenstapt, wil hij niet geconfronteerd worden met weezinwekkende gezichten. Dat wekt onmiddellijk wantrouwen bij hem op, en zijn stemming wordt agressief. Al biedt men hem tegen een uitzonderlijk gunstige prijs de beste en fraaiste waren ter wereld aan, hij gaat met grote felheid in discussie over de echtheid, de waarde en de prijs ervan, en in de meeste gevallen gaat hij weg zonder iets gekocht te hebben. Dat is in elk geval een gevoel dat bij mij heel sterk is en dat ik volkomen terecht acht. Ik die zo verlegen ben, heb er toch nooit toe kunnen komen iets aan te nemen uit de handen van iemand die bij mij geen enkel esthetisch gevoel opriep. Helaas heb ik dat één keer wel gedaan...! En dat was mijn vrouw...!

Uiteraard gaven de oude vrienden van mijn familie alles en iedereen, met uitzondering van zichzelf, de schuld van hun treurige zakelijke situatie, en ze zouden heel verbaasd zijn geweest als ik mijn theorieën daarover aan hen uiteengezet zou hebben... Maar u zult begrijpen dat ik dat beslist niet deed... en dat onze innige vertrouwelijkheid niet verder reikte dan de absoluut onvermijdelijke prietpraat, zonder dat we ooit één enkel gevoel of één enkel idee hoefden uit te wisselen...

De oude vrienden hadden een dochter.

Een dochter...! Ja, helaas...! En ik vraag me nog steeds wel eens af hoe het heeft kunnen gebeuren dat er iets, zelfs datgene wat hun dochter was, had kunnen ontstaan uit dat tweevoudige niets...!

Haar naam was Rosalie...!

Met haar dorre huid, haar dorre hart, haar hoekige benigheid, haar ogen die grijs waren als twee bolletjes as, haar dunne, doffe haar, haar geslachtloos platte borst, zag ze er op haar twintigste even vervallen uit als een heel oude ruïne; haar lelijkheid was zo volkomen dat deze verder ging dan alleen lelijkheid, niets... niets... niets...! Ik kon niet naar haar kijken zonder met afgrijzen vervuld te raken, want zij was voor mij het enige menselijke wezen dat de exacte belichaming was van dat onbegrijpelijke iets, van - hoe moet ik het zeggen - ja, van iets ‘dat niet geweest is’.

Iemand kan heel lelijk zijn en tevens heel ontroerend; iemand kan heel lelijk zijn en tegelijkertijd toch een vonkje weten te behouden van die schitterende uitstraling die het leven geeft; iemand kan heel lelijk zijn en bijvoorbeeld een fonkeling in de ogen hebben, een muzikale stemklank, een aardige deining van de boezem, een aantrekkelijke wieging van de heupen, of iets dat niet eens te benoemen valt, waardoor de vrouwelijkheid, met al haar mysterieuze, intense aantrekkingskracht zichtbaar wordt...! Niets van dat alles gaf een straaltje leven, een spoorje vrouwelijkheid aan de absolute onbeduidendheid van dat armzalige schepsel... Ik heb gezegd dat ze hoekig was... Dat zou hebben kunnen betekenen dat ze iets had dat geaccentueerd werd, bepaalde lijnen, een bepaald reliëf, iets dat een zeker kunstzinnig en menselijk gevoel opriep, want lelijkheid bezit soms een angstaanjagende schoonheid... Nee, zelfs dat niet... Ze was hoekig zonder hoeken, knokig zonder botten, en zo grauw en kleurloos dat bij geen enkele belichting, tegen geen enkele achtergrond enige contouren zichtbaar werden... Hoffmann heeft ons het verhaal verteld van de man die zijn schaduw kwijt was...

Rosalie was het nog schrikwekkender personage dat zijn contouren kwijt was... Ze leek op een houtskooltekening waar iemand per ongeluk met zijn mouw overheen had geveegd...

En op zekere zondag gebeurde het volgende.

Toen ik op mijn gebruikelijke tijdstip bij de oude vrienden van mijn familie arriveerde, trof ik alleen de vader aan. Hij was heel serieus en deed nog plechtstatiger dan gewoonlijk... ik merkte op dat hij zijn lange jas voor hoogtijdagen had aangetrokken...

‘De dames zijn nog niet terug’, zei hij. ‘Laten we van hun afwezigheid gebruik maken om eens ernstig te praten... Kort gezegd komt het hierop neer...!’

Hij dwong mij plaats te nemen in de enige gemakkelijke stoel in de salon en ging zelf tegenover mij zitten op een geborduurde poef, waarop - o, dat herinner ik me nog heel goed - een hond stond afgebeeld die naar een patrijs blafte...!

‘Het zit zo’, herhaalde hij... ‘Al sinds heel lang is mijn dochter diep onder de indruk van jou... Ze houdt van je...! Rosalie loopt niet met haar gevoelens te koop, ze is een serieus iemand en heeft principes... maar ze heeft een ziel, een ziel, net als iedereen...! Jij, ach, je bent niet knap... Je bent geen hoogvlieger... Maar goed, je hebt een redelijke baan... en je bent een beste jongen... En dat is wat in een huwelijk belangrijk is... Nog afgezien van het feit dat we oude vrienden zijn... en dat je niet tien jaar lang iedere zondag bij ons zou zijn komen dineren als je geen serieuze plannen had ten aanzien van mijn dochter... Dat spreekt vanzelf... Dus jullie tweeën moeten trouwen... en zo snel mogelijk...! Ik kan Rosalie geen bruidsschat geven, want de zaken lopen slecht. Maar ik weet dat je geen inhalig mens bent... Je bent een beste jongen... Rosalie heeft trouwens een uitzet, een heleboel dingen die van pas komen in een huishouding...’

Hij bleef lang aan het woord... Ik luisterde niet meer naar hem en in mijn binnenste ging het hevig te keer...

Ik was destijds nog maagd, lichamelijk was ik maagd ... maar niet in mijn gedachten. In de loop van mijn onbeduidende, zwijgzame jeugd had ik de meest intense liefdesavonturen beleefd... Ja, in mijn altijd kille en altijd eenzame kamertje, achter mijn kassa en mijn loketten, had ik in gedachten, in mijn geest de toppunten van lichamelijke vervoering gekend, alle mysteries en alle stormachtige emoties van de liefde... Ik had meer bemind dan alleen vrouwen, ik had symbolen van schoonheid, zinnelijkheid en grandioze losbandigheid bemind... Ik had Venussen en Diana's bemind, verheven maagden, heilige martelaressen, zinnelijke prinsessen, wrede koninginnen... Alles waaraan kunsten, legenden en geschiedenis vorm hadden gegeven in marmer, in dromen en in het werkelijke leven, al die schitterende schepsels, alles wat ooit een uitzonderlijk leven had geleid, hetzij door sublieme hartstochten, hetzij door sublieme zedeloosheid, had ik werkelijk fysiek bezeten... Mijn mond had kussen gedrukt op alle beroemde naakten, ik had de meest kuise sluiers opgelicht en ook het meest zware brokaat, waar alleen koningen mochten strelen...

En nu zou dit alles gaan verdwijnen... en nu zou over dat alles de schaduw van Rosalie vallen, de grauwe, weezinwekkende schaduw van Rosalie...

De oude vriend van mijn familie praatte maar door... Hij was nog steeds aan het woord toen de dames binnenkwamen... Toen stond hij op en zei: ‘Jullie raden het nooit...! Charles heeft me om de hand van Rosalie gevraagd...! Charles is niet knap en hij is geen hoogvlieger... maar ik heb toch mijn toestemming gegeven... Is het niet zo, Charles?’

Ik had willen gillen, het uit willen schreeuwen... ik had een stoel willen pakken en daarmee als een razende willen slaan op de hoofden van die drie afschuwelijke mensen... Ik antwoordde: ‘Dat is zo!’

En hij pakte mijn hand, legde die in de hand van Rosalie en zei: ‘Geef elkaar een kus, kinderen!’

Die hele gruwelijke verlovingsavond lang was er alleen sprake van de ‘zaken die slecht liepen’. Tevergeefs probeerde ik me de prachtige gezichten, de zinnelijke monden, de welgevormde lichamen van mijn minnaressen voor de geest te halen... Ze waren verdwenen en voorgoed vervangen door het grauwe gelaat, de grauwe mond, het fletse lichaam van Rosalie...!

Mijn bruiloft was een uiterst ironische aangelegenheid en wanneer ik een enkele keer de al diep weggezakte herinneringen daaraan weer naar boven haal, dan is dat altijd met grote vrolijkheid. Vaak verwijt ik mezelf dat die vrolijkheid een laag-bij-de-gronds gevoel is dat mij onwaardig is... Maar ik kan er niets aan doen. Ik voel heel goed hoe wreed die wrange vrolijkheid is jegens mijn vrouw, jegens haar armetierige gelaat van toen, jegens haar armetierige intelligentie, en dat het niet haar schuld is dat zij het onvolmaakte, onaffe, belachelijke schepsel is dat zij is... Zij is geboren uit die slijmerige maden, in dat drukkende en bekrompen milieu, waar alleen karikaturen van mensen en misvormingen van het leven voorkwamen, dus hoe zou ze iets anders hebben kunnen zijn dan wat ze was? Kan uit de distel die tussen de stenen groeit een fraai ontloken roos voortkomen die geteeld is op vette, vruchtbare tuinaarde...? En bovendien, heeft een distel niet zijn eigen schoonheid, een schoonheid die intenser en ook aangrijpender en tragischer is dan die van de roos?

Ik geef toe dat het hoogstaander van mij zou zijn geweest, en niet alleen hoogstaander, maar kunstzinniger en menselijker, als ik medelijden jegens Rosalie had gevoeld, en via dat medelijden ook liefde,

in plaats van me te buiten te gaan aan allerlei tegen haar gerichte vulgaire en kwaadaardige spotternijen... Want voor hoogstaande mensen is niets zo aandoenlijk en heilig als de wezens die als belachelijk worden bestempeld. Men zou hen moeten respecteren en beklagen, zoals men blinden respecteert en invaliden beklaagt... Maar helaas, wie beklaagt invalide mensen...? Worden gebochelden bijvoorbeeld niet door iedereen uitgelachen...? Ach, ik vraag me ook af of ik in dat armetierige wezen met haar dienstmeidenmentaliteit dat mijn vrouw is niet, als een grote stommeling, onmetelijke schatten aan esthetisch genot en liefde verloren heb laten gaan!

Toen mijn ouders over mijn aanstaande huwelijk hoorden, kwamen ze uiteraard in allerijl aangesnel vanuit hun provinciestedje, helemaal opgewonden en in de war. Rosalie viel niet bij hen in de smaak, want naar het schijnt hadden zij voor mij 'een betere partij, die in overeenstemming was met onze maatschappelijke positie' in gedachten gehad... Ze waren zelfs verontwaardigd en overstelpten me met verwijten.

'Op jouw leeftijd... kassier bij een goede firma en met je hele toekomst voor je... jij gaat je de last op je hals halen van zo'n idiote, lelijke meid als Rosalie, die bovendien geen stuiver bezit! Dat is toch krankzinnig...! En hoe...? En waarom...?'

Op al hun vragen antwoordde ik: 'Ik weet het niet.'

En iets anders konden ze niet uit me krijgen.

Ach, die gedenkwaardige, moeizaam verlopende, maar ook komische, avonden, die iedere keer weer dreigden uit te lopen op een definitieve ruzie tussen al die oude vrienden, die als gevolg van hun inheligheid een krampachtige harteloosheid aan de dag legden. O, die venijnige, geniepige en woedende discussies, die steeds hetzelfde waren en waarin enerzijds werd verklaard dat de zaken slecht liepen en dat ik geen hoogvlieger was... en anderzijds dat bij ouders die hun dochter uithuwelijkten een dergelijke schraapzucht nog nooit was vertoond...! Want alle verwijten ten spijt bleven de oude vrienden volhouden dat ze hun dochter geen bruidsschat wilden geven... ja, meer dan dat, ze waren van plan de piano te houden, die door Rosalie van haar weinige spaarcenten was gekocht...

'Jullie kunnen toch niet verwachten dat ik mijn salon leeghaal...?' riep de vader uit... 'Wat zou ik dan in mijn salon moeten zette in plaats van die piano?'

En dan antwoordde mijn moeder: 'De piano is niet van jou... Die is eigendom van Rosalie...'

'Niets is hier van Rosalie...'

'Je gaat Rosalie toch niet kaalplukken op het moment waarop ze gaat trouwen...!'

De vader bleef volhouden: 'Het klopt niet dat de piano eigendom is van Rosalie, in elk geval niet helemaal... Wij hebben er vijfhonderd frank van ons eigen geld in gestoken...! Een deel ervan is van ons...! Hij gaat hier niet de deur uit...!'

'Het is een schande...! Wat een ongehoorde gierigheid...! Je bent een slechte vader...! En dat allemaal vanwege een piano, nou vraag ik je...!'

'Maar mijn salon dan...? Dan is het toch geen salon meer!'

'Ach man, ik heb maling aan jouw salon...! Ik denk alleen maar aan wat rechtvaardig en goed is voor het geluk van de kinderen...'

En het eindigde altijd in een huilbui, een zenuwcrisis, waarbij die arme Rosalie zat te snikken en met haar toonloze stem jammerde: 'Mijn piano...! Hij is van mij...! Ik hem hem betaald...! Ik wil mijn piano...!'

Mijn moeder was altijd degene die in debat ging... Ze was onverzettelijk, bits, tiranniek en zeer fel. Tegenspraak dulde zij nooit en te nimmer... Mijn vader knikte, gaf stilzwijgend blijk van zijn instemming door middel van korte, snelle gebaren, alsof hij voorbijkomende vliegen in de vlucht ving... Hij was een uitstekend mens en had over niets en niemand ook maar het begin van een mening... Nooit had hij het zich gepermitteerd in te gaan tegen een opvatting of een wens die geuit was door zijn vrouw, die in huis voor alles deed, zelfs de typisch mannelijke werkzaamheden en functies. Dat paste trouwens perfect bij zijn lichamelijke en geestelijke traagheid en ook bij zijn angst voor verantwoordelijkheid.

Op zeker ogenblik tijdens een van die eindeloze voorbereidende onderhandelingen, die zulke gunstige voortekenen waren wat betreft de harmonie en het geluk in mijn huwelijk, toen haar voorraad argumenten en zijn voorraad instemmende gebaren uitgeput waren, wendde mijn moeder zich tot mij en riep uit: 'En jij dan...? Waarom zeg jij niets ...? Zeg dan toch iets...! Je zit er maar als een zoutzak bij...! Jouw hele toekomst staat hier op het spel, we hebben het hier over jouw hele leven...! En jij zegt niets...! En jij durft je mond niet open te doen...! En jij neemt zelfs niet deel aan het gesprek...! En jij zit naar ons te kijken alsof we een stel rareiteiten zijn...! Vooruit, zeg iets...!'

Ik wist niet wat ik moest zeggen... Het boezemde me allemaal een diepe afkeer in... Ik antwoordde: 'Het kan me niet schelen! Het kan me allemaal niet schelen!'

'Houd dan je mond', zei mijn moeder.

Na een maand wist ze tenslotte behalve de uitzet een bedrag van vijfduizend frank en de piano los te krijgen van de oude vrienden. En ik hoor nog hoe de vader van Rosalie met een verwrongen gezicht met

verslagen stem stamelde: 'Jullie halen me het vel over de oren... En wat moet ik nou met mijn salon beginnen? Jullie als oude vrienden zouden ons niet zo het mes op de keel mogen zetten... vooral omdat jullie weten dat de zaken slecht gaan...!'

De huwelijksplechtigheid, de witte trouwjurk met de witte voile, en het zo armetierige, zo grauwe, zo fletse gezicht van Rosalie in de tulen wolk van haar bruidssluier sla ik over... En ook de landauer en het bruiloftsmaal in een goedkoop restaurant in een buitenwijk sla ik over...! Het was gewoonweg afgrijselijk.

En ik dan kom ik bij het moment waarop ik de slaapkamer binnenkwam die voor ons was ingericht en haar in bed zag liggen met haar gezicht - o, haar tegelijkertijd angstige en stugge gezicht - dat boven de dekens uitstak...!

Ik had een boek meegebracht, een boek dat ik trouwens altijd bij me had. Het was *Les Pensées* van Pascal. Ik legde het op het nachtkastje en nadat ik me had uitgetrokken, schoof ik ook in bed, naast Rosalie...

Rosalie had zich niet verroerd. Ze keek niet naar mij... ze keek nergens naar. Ze beefde een beetje en haar lippen maakte kleine vreemde beweginkjes, zoals je die wel ziet bij herkauwende schapen...

'Rosalie,' zei ik tegen haar, 'weet je wat liefde is?'

'Nee...! Dat weet ik niet...!' stamelde ze.

'Dan zal ik het je leren. En wanneer je de liefde eenmaal kent, zul je zien dat het iets eentonigs, iets vervelends en soms iets heel smerigs is... Maar laat me je eerst een paar bladzijden van Pascal voorlezen... Dat is een geweldige schrijver, vol angstaanjagende schoonheid, die jij nooit zult kunnen begrijpen...'

Ik begon te lezen. Een uur lang bleef ik doorlezen, ik stopte alleen af en toe even om naar Rosalie te kijken om te zien welke indruk de voorgelezen tekst op haar geest maakte. Ze had haar dunne, doffe haar opgestoken en met een blauw lintje boven op haar hoofd bijeengebonden... O, dat blauwe lintje, wat een treurig iets was dat...! Op zeker ogenblik zag ik de strik van het lintje schudden alsof hij in beweging werd gebracht door zenuwtrillingen... Op zeker ogenblik zag ik hoe de ogen van Rosalie zich geluidloos vulden met tranen... Op zeker ogenblik zag ik dat Rosalie was ingeslapen; haar mond was open en haar adem had een weeïge geur, een geur van bederf...! Toen sloeg ik het boek dicht... En ook ik sliep in!

Dat was onze huwelijksnacht...!

Ik denk dat ik van mijn vrouw had kunnen houden en ik denk ook dat mijn vrouw van mij had kunnen houden... Ze was niet gemeen, ze kon niet gemeen zijn, want ze was niets. Ze kon alles zijn, hartstocht, schoonheid, droom... Op het gebied van de liefde moest ze tot leven gewekt worden, dat was alles! Ze was een nietig embryonaal wezen dat nog maar nauwelijks vorm had en nog maar nauwelijks leefde, en dat altijd had gesluimerd in afwachting van het moment waarop het tot leven gebracht zou worden...! Waarom heb ik dat niet gedaan? Waarom heb ik haar ogen niet geopend voor de schitterende dingen van het leven? Kon ik dat...? Ja, nu heb ik de indruk dat ik dat kon en voel ik wroeging omdat ik het niet heb gedaan. Ik kon het, omdat ik het leven binnen in mij meedroeg, het leven met al zijn stormen, al zijn vurige gevoelens en al zijn hartstochten... Ik hoefde niet eens tegen haar te praten. Men praat niet alleen met zijn stem; men praat met blikken, met gebaren, met een streling. Het was gemakkelijk voor mij haar als ongevormde klei in mijn handen te nemen en haar te kneden en te modelleren tot de klei tot vlees werd ... tot bloed... tot denken. Nooit waren haar geest en haar hart geconfronteerd met schoonheid of emotie. Ik moest haar mijn geest en mijn hart geven, ik moest haar opnemen in mijn geest en mijn hart, als in een paleis vol muziek en dans, vol feestelijkheden en bloemen...! En ik heb haar eruit verjaagd!

En toch had zij gehuild! Tijdens onze huwelijksnacht, toen ze zo klein, zo zielig, zo hartverscheurend zielig in bed lag, met haar grauwe gezicht en dat blauwe lintje om haar oude vrouweharen, had ze gehuild...!

En dat betekende dat zij het in zich had te kunnen voelen, te kunnen lijden en liefhebben...!

Waarom heb ik ze niet met mijn lippen weggekust, die tranen, die geen tranen waren van woede en boosheid, maar tranen van tederheid, daar ben ik zeker van, tranen die een stilzwijgende smeekbede waren...? Waarom heb ik dat treurige lichaam, met zijn ruwe, korrelige huid, dat door een beetje medelijden, een beetje vreugde, een beetje vertrouwen, een volledige gedaanteverwisseling zou hebben ondergaan, niet naar mij toe getrokken en dicht tegen mijn lichaam en mijn huid gehouden...? En waarom heb ik haar niet in mijn armen genomen en tegen haar gezegd: 'Welnee, je bent geen onbeduidende, grauwe vrouw, welnee, je bent niet lelijk, welnee, je bent geen menselijke schim, want je huilt...! Lijden, vreugde en zinnelijkheid hebben een magische uitwerking op de meest armzalige wezens en de meest weerzinwekkende dingen, en maken ze tot iets prachtigs... Het is er net zo mee als met de zon die een gouden glans geeft aan de lelijkste keisten op de weg en de haveloze lompen van de bedelaar verandert in een scharlaken mantel...! Kijk maar naar het water...! Is het water, het water van rivieren en meren, het water van kleine bronnetjes onder neerhangende boomtakken, mooi van zichzelf, alleen van zichzelf...? Het is slechts mooi door het licht, door de trillingen en de bewegende vormen van het licht dat het weerspiegelt... En jij, mijn liefste, jij bent een water dat nog nooit iets heeft weerspiegeld... En hier is eindelijk het licht, ik breng je eindelijk het licht...!'

Dat alles had ik werkelijk heel graag tegen haar willen zeggen... Maar ik kon het niet... Ik zweer u, toen

ze had gehuild, voelde ik een onmetelijk medelijden voor haar. Maar het was me onmogelijk daar uiting aan te geven... Ik lijd aan een eigenaardige onmacht... In mijn binnenste spelen zich buitengewone, onstuimige dingen af en mijn scheppende krachten zijn permanent actief... Ik onderga de meest intense gewaarwordingen en de meest heftige gevoelens van vervoering... Er zijn momenten waarop ik het gevoel heb dat ik van de aarde ben opgestegen en de verblindende toppen van het absolute bereik... Maar alles wat in mij kolkt en bruist, blijft binnen in mij verborgen, wordt niet zichtbaar op mijn gezicht, en komt nooit over de afgrond van stilzwijgen die mijn mond is.

Ik zei dus niets tegen Rosalie... ik heb nooit iets tegen haar gezegd!

Wij spraken niet met elkaar.

Toch heb ik op een avond met haar gesproken. Het was twee weken nadat we getrouwd waren. Ik kwam zoals gewoonlijk thuis van mijn werk en trof daar Rosalie aan, die met een bleek gezicht in haar slaapkamer zat te huilen.

‘Waarom huil je?’ vroeg ik. ‘Heeft iemand je verdriet gedaan?’

‘Nee!’

‘Ben je ziek?’

‘Nee!’

‘Waarom huil je dan?’

En plotseling stond ze op en wierp zich in mijn armen, schokkend door haar snikken, alsof ze hoge koorts had, en zei: ‘O, mannetje van me...! Mannetje van me...! Mannetje van me...!’

Dat trof me diep en op dat moment straalde Rosalie echt. Haar ogen hadden een nieuwe, vurige fonkeling; over haar gezicht lag een warme gloed; haar haren glansden en haar lichaam, dat zich dicht tegen het mijne vlijde, straalde een intense levenswarmte uit, als een gloeiend haardvuur.

‘Kom, kom!’ zei ik en dwong haar te gaan zitten. ‘Je moet niet huilen, je moet nooit huilen. En je moet mij nooit mannetje van je noemen. Ik ben geen mannetje...’

Ze bleef lange tijd zitten snikken. En tussen haar huilkrampen door riep ze uit: ‘Ik ben zo ongelukkig... O, ik ben zo ongelukkig!’

Op zachte, vriendelijke toon vroeg ik haar: ‘Waarom ben je ongelukkig... Ontbreekt het je aan iets...?’

En ze antwoordde: ‘Ja, het ontbreekt me aan iets... Het ontbreekt me aan iets in mijn hoofd, in mijn hart, in mijn armen... overal...! Ja, wat mij ontbreekt is het gevoel dat ik leef, werkelijk waar... En dat leven waar ik zo naar verlang, dat leven wil jij me niet geven...! Moet ik dan voor altijd dood zijn?’

‘Kom, kom...!’ zei ik. ‘Rustig maar...! Het is tijd om te gaan eten...!’

En vanaf dat moment nam Rosalie in ons huishouden werkelijk de touwtjes in handen. In plaats van rustig en zwijgzaam te blijven, werd ze langzamerhand vitterig en bits. Ze ontnam mij in huis al mijn rechten als man en beroofde me van iedere vorm van gezag. En aangezien ik niet protesteerde, aangezien ik eigenlijk wel blij was dat ik me aan alle verantwoordelijkheden kon onttrekken, richtte ze weldra alleen nog het woord tot mij om me te overladen, me te bestoken met verwijten, die ik overigens niet verdiende... Ik was de oorzaak van alle vervelende dingen, van de regen, van de modder, van de bus die ze had gemist, van het snuisterijtje dat ze had gebroken, van haar voortdurende ruzies met de werkster. En altijd werd ik, als door een nijdig keffertje, achtervolgd door haar stem, haar boze stem, die geen minuut ophield mij de gebruikelijke verwijten, het hele assortiment aan echtelijke beledigingen naar het hoofd te slingeren...

Tenslotte besloot ze dat zij het geld zou beheren, aangezien ze reeds alle sleutels had, ook die van mijn linnenkast en mijn bureau. En om mij mijn afhankelijkheid goed in te prenten was zij degene die mij iedere morgen de twaalf stuivers voor de bus gaf...

Wat maakte het mij uit dat ik haar stem hoorde. Ik luisterde er niet naar. Wat maakte het me uit dat ik geen geld had. Ik had het niet nodig, ik had geen enkele van voor mijn huwelijk daterende ondeugd, ik had zelfs niet de neiging aan liefdadigheid te doen...! Geld boezemde me afkeer in. Door altijd maar de goudstukken en de bankbiljetten in mijn kassa door mijn handen te laten gaan, was ik geld gaan haten. Voor mij belichaamde het alleen maar laaghartige gezichten, laaghartige dingen, misdaden!

Mijn leven lag niet besloten in mijn huis, in mijn vrouw, of in geld mijn leven speelde zich elders af: binnen in mij!

Mijn tijd was dus verdeeld tussen mijn huis en mijn kantoor.

Mijn huis...!

Ondanks de met de dag agressievere pesterijen en uitvallen van mijn vrouw, voelde ik me niet ongelukkig in mijn huis. Aangezien ik beschikte over een groot vermogen om me af te sluiten, was ik er al gauw in geslaagd mij niet alleen af te sluiten voor haar geestelijke aanwezigheid, maar ook - en dat was het belangrijkste - voor haar fysieke aanwezigheid. Mensen die in de buurt van een station wonen raken snel zo gewend aan het gefluit en geratel van de treinen dat ze het niet meer horen... Zo verging het mij ook met mijn vrouw. Het deed er niet toe hoe lelijk ze was, ik zag haar niet meer; het deed er niet toe dat ze haar eeuwige

verwijten krijste met een venijnige, doordringende stem, ik hoorde haar niet meer. Met behulp van mijn wilskracht had ik voor mijzelf een innerlijk leven gecreëerd dat zo volkomen afgesloten was voor de dagelijkse gebeurtenissen in huis, dat ik leefde alsof Rosalie niet permanent vlakbij me aanwezig was. Al woonde ik in dezelfde kamer als zij en al sliep ik in hetzelfde bed, toch overkwam het me wel eens dat ik volledig vergat dat ik getrouwd was en dat ik weer droomde zoals vroeger...

De prinsessen met hun japonnen van zwaar brokaat, de blanke maagden die verteerd werden door mystieke liefde, de courtisanes met hun gouden haren en hun opgemaakte gezichten, allemaal kwamen ze me weer opzoeken, nog prachtiger, nog gewaagder, nog kundiger in het liefkozen, en ik bloeide weer op door hen - hetzij om hun lichaam, hetzij om hun geest - vurig te beminnen!

U kunt ook van mij aannemen dat deze zinnelijkheid niet ten koste ging van mijn geest. Integendeel, die ontwikkelde ik met grote zorg... Na het avondeten, waarbij ik altijd zweeg en mijn vrouw vaak veel stampeel maakte, gingen we naar een klein, belachelijk ingericht vertrek, dat als salon dienst deed. Daar was de piano neergezet, die fameuze piano waarover zo geruzied was ten tijde van ons huwelijkscontract. Daar stond op de schoorsteenmantel - onder een stolp - ook een pendule van verguld brons die het Afscheid van Maria Stuart voorstelde! Maar niets, noch de plantenstandaard van rustiek hout, noch de kleurenlitho's die de muren tooiden, hinderde of ergerde me... Mijn vrouw ging aan een klein bureautje van imitatie rozehout zitten om de administratie van die dag te doen; of anders zat ze met geduldige deugdzaamheid walgelijke sokken of afschuwelijke vodden te verstellen. Ik ging onderuit gezakt in de enige gemakkelijke stoel zitten - een met donkerrode ribstof beklede Voltaire-fauteuil - wijdbeens, met mijn armen op de leuning en met mijn ogen strak op het plafond gericht, en ik dacht. Ja, werkelijk waar, ik dacht! Ik bekommerde me niet om zinloze boekenwijsheid, ik creëerde denkbeelden, construeerde de meest gedurfde filosofieën, en vaak werden door mijn toedoen de geschiedenis, de natuurkunde, de literatuur, de geesteswetenschappen, religies en kosmogonieën in een geheel nieuwe vorm gegoten... Wanneer ik bij het gedeelte over mijn ideeën en opvattingen kom, zult u zien wat ik allemaal heb vernietigd, wat ik allemaal weer heb opgebouwd... het is iets beangstigends, waarover ik vaak zelf verbaasd sta.

Soms ergerde mijn vrouw - ik blijf haar maar zo noemen - zich aan die stilte die alleen van tijd tot tijd werd verstoord door straatgeluiden, een rijtuig dat voorbij reed, een winkel die werd afgesloten, een gierende tram in de verte. En plotseling sloeg ze dan boos de klep van haar bureau dicht, of wierp met een woedend gebaar haar verstelwerk in de naaimand en riep uit: 'Wat is dit voor een leven...! Dit is toch geen leven...! Ik heb er genoeg van...! Ik word erdoor verstikt...! Met een man die alleen maar als een zoutzak in zijn stoel zit... en nooit een woord zegt...! Maar als je impotent was, als je niet in staat was een vrouw te liefkozen, dan had je dat moeten zeggen! Ik kan niet meer...! Ik kan niet meer ...!'

En aangezien ik niet reageerde: 'Maar zeg dan toch iets...! Het doet er niet toe wat! O, ellending...! Het lijkt wel of hij me niet eens hoort...! En uitgaan is er niet bij... altijd maar gevangen zitten, als een misdadigster...! Zeg, wat heb jij voor mij gedaan sinds we getrouwd zijn ...? Wat ben ik hier in huis? Niet eens een dienstmeid... Nog minder dan een hond...! Een dienstmeid, daar praat je tegen... Een hond, die geef je een aai...! Jij... O, jij...! Maar zeg dan toch wat... Word kwaad ... Laat me je stem in elk geval horen...! Niets ...! Niets...!'

Dan liep ze rond door het kleine vertrek, waarbij ze tegen de meubels opbotste: 'Nee, nee... het is niet mogelijk dat een mens zich zo ellendig voelt... Ik voel me ellendig...! Ik voel me ellendig...! Ik voel me ellendig...! En ik voel dat jij me op die manier tot een misdaad zult drijven.'

En uitgeput en verslagen viel ze weer neer op haar stoel.

En zonder mijn armen of mijn benen of mijn nog strak op het plafond gerichte ogen te bewegen, antwoordde ik soms traag: 'Jij voelt je ellendig, Rosalie...? Dat is je eigen schuld, niet de mijne. Daar kan ik niets aan doen... Ik voel me nooit ellendig, want ik heb de hele wereld binnen in me... want ik heb alles in me...! Jij, jij hebt niets binnen in je... behalve jezelf... Geen wonder dat jij je zo ellendig voelt...! Doe toch hetzelfde als ik... Ga terug in de tijd en zet de geschiedenis op zijn kop... Roep liefde, dromen, schoonheid, geluk bij je op... Dan zul je je nooit meer ellendig voelen...!'

Op die ogenblikken werden haar vervaagde contouren strak en duidelijk... dan had ze in haar mondhoeken, bij haar jukbeenderen, onder haar oogleden, geëtste lijnen, scherpe hoeken, felzwarte potloodstrepen; en op haar grauwe huid verschenen paarsige vlekken... Ze kon geen woord meer uitbrengen, omdat ze te veel te zeggen had, omdat de woorden haar platte borst deden opzwellen, en door elkaar, in tomeloze horden haar keel binnendrongen en de opening van haar lippen afsloten met hun samenklonterende massa... En dan stormde ze de kamer uit, smet met de deuren en sloot zich op in haar keuken, waar ze tot middernacht haar woede en haar wrok luchtte door als een razende haar pannen te schuren... En later, als ze gekalmeerd was, kwam ze weer bij mij in bed liggen... naast mij, die op fel purperen lakens, in gouden hemelbedden, met kreten van zingenot mijn volmaakte geliefden omhelsde; en vaak lag dat zielige hoopje mens daar tot het aanbreken van de dag heel eenzaam te huilen, te huilen, te huilen...! Vreemd genoeg deed dat me helemaal niets... Ik voelde nu niet meer

dat berouw en dat droevige medelijden, waardoor ik tijdens de eerste dagen van ons huwelijk verschillende malen toenadering tot haar had gezocht...!

Iedere zondag gingen we eten bij de ouders van Rosalie. Zij waren nog steeds hetzelfde, stompzinnig en platvloers, en het enige wat bij hen was veranderd, was de salon, waarin door het weghalen van de piano een leegte was ontstaan... Door een zeker gevoel van eigenwaarde - naar ik aanneem - had mijn vrouw niet aan haar vader of moeder willen bekennen wat zich bij ons thuis afspeelde... Zij dachten dat ze gelukkig was en zeiden vaak: 'Je kunt wel zien dat jij de broek aanhebt... En dat is trouwens terecht, want je man is geen hoogvlieger, en zo is het het beste...!'

Iedere week werd dezelfde scène weer opgevoerd. Haar vader keek olijk naar de buik, de arme platte buik van zijn dochter en riep uit: 'Hé...! Wat krijgen we nou...! Hij wordt nog steeds niet dikker! Allemachtig, jullie nemen er wel de tijd voor...!'

En aangezien Rosalie haar ogen neersloeg ging hij verder: 'Kom, kom! Het is geen schande...! Bij je moeder en mij was het meteen de eerste maand raak...! Maar misschien is dat tegenwoordig niet meer in de mode...! En mijn hemel, alles bij elkaar genomen is dat waarschijnlijk maar beter ook...! Ja kinderen, het kost vandaag veel geld om kinderen groot te brengen... en je hebt er nauwelijks voldoening van...! Maken jullie er maar een leuke tijd van...! Vooruit, maken jullie er maar een leuke tijd van...!'

'En de zaken, schoonpapa?' vroeg ik om het gesprek een andere wending te geven.

'De zaken, beste jongen, die lopen absoluut niet... Het is nog nooit zo slecht gegaan... En hoe zou het ook goed met de zaken kunnen gaan...? Ze hebben pas weer een nieuwe socialistische marionet in de kamer benoemd!'

'En verder', viel mijn schoonmoeder hem met een kwaadaardig gezicht bij, 'is er geen geloof meer! Het gezin bestaat niet meer!'

'Godallemachtig...! Er is absoluut niets meer...! En wat lees ik vanmorgen in de krant...? Het schijnt dat Engeland weer streken aan het uithalen is...! Ze willen ons weer het een of ander afpakken... Is dat zo...? Alsof hun zaken slecht gaan, van die Engelsen...!'

En als voor de honderdste keer op die avond vastgesteld was dat de zaken slecht liepen, dat ze niet goed konden lopen... dan gingen we naar huis...

Op straat zei Rosalie: 'Zie je nou...! Het is nogal complimenteuz dergelijke dingen van je ouders te horen te krijgen...! Maar jij blijft overal volkomen onverschillig onder...!'

We zaten tijden te wachten in het bushuisje... O, die gezichten in de bus...! Die doodse, op elkaar gepakte, meedeinende gezichten in de bus...! En die absolute levenloosheid, die absolute tragische leegte van die ogen, die ogen, die ogen...!

U heeft al kunnen zien tot welk slag mensen mijn vrouw behoorde. Daar wil ik het niet meer over hebben, en evenmin wil ik de talloze vervelende en vrijwel steeds identieke voorvallen vertellen die zich voordeden in ons huwelijksleven, als ik die term mag gebruiken voor een leven dat daar zo weinig mee van doen had. In de eerste plaats omdat het me zwaar valt er over te spreken, want vaak welt in mijn hart een diep berouw op, en verder omdat het me volkomen zinloos lijkt. Maar voor ik het personage van mijn vrouw doe verdwijnen in de ondoordringbare schaduw waaruit ze nooit te voorschijn had mogen komen, wil ik toch nog kort iets zeggen over een klein drama dat heel even de monotonie van ons armzalige bestaan verstoorde.

Mijn schoonmoeder, die toch al zwak en ziekelijk was, werd ziek en stierf.

Ze stierf precies op het moment waarop we besloten de dokter te waarschuwen.

'Het heeft niets te betekenen...!' zei ze. 'Mijn maag is van streek... Het is of ik een bal in mijn maag heb... Het heeft niets te betekenen.'

En mijn schoonvader voegde er als geruststellende toelichting aan toe: 'Het zijn de bonen van gisteren... Ik voelde me ook helemaal niet lekker toen ik ze gegeten had... Maar het heeft niets te betekenen!'

De zieke kreeg veel water met citroenkruid te drinken en op advies van een buurvrouw, die vroedvrouw was, werden haar een paar lepels wonderolie toegediend. En toen haar toestand verslechterde:

'Het heeft niets te betekenen...!' zei ze, terwijl ze ons enigszins angstig aankeek. 'Het heeft niets te betekenen... Ik voel een bal... Daar... Het heeft toch niets te betekenen...?'

'Welnee...! Welnee...', verzekerde ik.

'Welnee...! Welnee...!' herhaalde mijn schoonvader vol overtuiging, 'het heeft niets te betekenen...! Dat is waarachtig toch wel duidelijk dat het niets te betekenen heeft! Die bonen moeten er even door, dat is alles...!'

Op een avond - het was op een zaterdag, dat herinner ik me nog - begon het gezicht van mijn schoonmoeder plotseling sterk te veranderen... Haar neusvleugels knepen zich samen... Haar botten werden duidelijk zichtbaar, waardoor er donkere holtes verschenen onder haar ogen en in haar wangen... Haar blik, die al niet meer dezelfde dingen waarnam als wij, werd troebel en glazig... Ze ademde moeizaam en met veel inspanning... Over haar gezicht, dat een bruinige kleur kreeg, rolden grote druppels ijskoud zweet... En terwijl ze ons

niet meer leek te herkennen, stamelde ze met moeite: ‘Het heeft niets te betekenen... Laten we... een uitstapje maken... een... uit...’

Ze kon haar zin niet afmaken.

‘Wat duurt het lang voor die bonen erdoor zijn...!’ merkte mijn schoonvader op, die kalm en vol vertrouwen bleef. ‘Dat is mij ook een keer overkomen met slakken...! Het heeft niets te betekenen...’

Hij vond dat ze rum moest drinken, want dat is een probaat middel bij maagkrampen...

‘Als ze rum gedronken heeft, is het meteen over!’

Ik zag dat de dood nabij was. Ik voelde dat de dood haar al in zijn greep had...

‘Ze is er heel slecht aan toe...!’ zei ik ernstig. ‘Haal gauw een dokter!’

‘Welnee! Welnee!’ hield mijn schoonvader koppig vol. ‘Waar is een dokter nou voor nodig? Van een dokter zou ze maar bang worden... Als ze er zo slecht aan toe was als jij zegt, zou ze dat vast en zeker zelf beter weten dan wij...! Het heeft niets te betekenen...!’

Toen ze begon te rochelen, begon hij tenslotte toch ongerust te worden.

‘Ik geloof inderdaad dat het niet zo goed met haar is...’, zei hij. ‘Ze ziet er raar uit... Het is toch vreemd wat bonen die er niet door willen, teweeg kunnen brengen!’

De bonen gingen er niet door... Mijn schoonmoeder ging er onderdoor... Ze overleed met een korte, hese kreet, zonder stuiptrekkingen, bijna zonder te bewegen... Alleen haar vingers krabden een beetje over de lakens... Het was afgelopen...!

Toen vastgesteld was dat ze echt dood was, riep mijn schoonvader uit: ‘Wel heb ik ooit...! Dit is al te kras...! Dit is al te kras...! Doodgaan aan maagkrampen...! Vanwege bonen die er niet door gaan! Zoiets kan alleen mij overkomen...! Arme Héloïse...!’

Hij viel als een blok neer op een stoel, ten prooi aan een peilloos verdriet en een niet minder peilloze verbazing, en herhaalde met gebroken stem: ‘Dat zal ik nooit kunnen geloven... nooit... ik kan het niet geloven...! Maagkrampen van bonen...! Dat is al te kras...! Is ze echt dood ...? Dat is toch onmogelijk...!’

De hemel weet dat het arme mens iets was wat me volkomen onverschillig liet... Ik genoot zelfs niet meer van haar belachelijke gedoe... Ik vermaakte me zelfs niet meer over de menselijke karikatuur die ze haar hele leven gebleven was. Voor mij was het altijd geweest alsof ze helemaal niet bestond; dat ging zelfs zo ver dat ik heel vaak, als ik me voorstelde dat ze dood was, niets, maar dan ook helemaal niets voelde... In wezen maakte het voor mij geen verschil of ze dood of levend was, want ik had het gevoel dat ze al eeuwen dood was!

Maar ziedaar zodra ze haar laatste adem had uitgeblazen, werd ik overweldigd door een groot verdriet en een diep berouw, verdriet omdat ik haar had verloren, berouw omdat ik niet van haar had gehouden! Wat een mysterieus en stompzinnig iets is de dood toch...! Waarom zou ik van haar gehouden hebben...? En waarom hield ik nu van haar...? Haar onbeweeglijke gezicht, dat heel klein geworden was terwijl haar lichaam koud werd, haar gesloten ogen, haar magere handen op het laken, al dat zo onverdraaglijk begrafenisachtige, zo onverklaarbaar droevige dat een lijk heeft, zelfs dat van een hond of een rat, ja, dat alles dat binnen korte tijd zou vergaan, dat alles maakte dat het mij zwaar te moede was, alsof ik een heel dierbaar en heel edel iemand had verloren... Zonder te weten waarom, zonder te proberen dat plotselinge gevoel te beredeneren, alleen maar omdat ze er niet meer was, omdat ze niet meer bewoog, ontdekte ik ontroerende deugden en overweldigend mooie aspecten aan haar... En ik huilde om haar, ik vergoot een stroom van tranen. En terwijl ik huilde om haar, huilde ik om mijn vrouw en om mijn schoonvader, om de buurvrouw die de dode was komen afleggen, en ik huilde ook om de kamer en de meubels in de kamer, en om het leven, om alles, en om niets!

Ik zie die erbarmelijke salon nog voor me, waar we met zijn drieën, nu eens moedeloos neergezakt in een stoel, dan weer - gedreven door plotselinge gevoelens van tederheid - elkaar innig omhelzend, de rest van de nacht doorbrachten met huilen en het in de treurigste toonaarden bezingen van de buitengewone deugden van de overledene.

‘Arme Héloïse...!’ steunde mijn schoonvader. ‘Ze was een heroïsche vrouw, en dat zagen de mensen niet... Zonder haar was ik niets... Hoe moet ik nu verder, nu zij er niet meer is...’

‘Vader, vader...!’ snikte Rosalie. ‘O, vadertjelief...! Wat vreselijk!’

‘Ik heb alleen jullie nog, kinderen, ik heb alleen jullie nog...! O, jullie wisten niet hoe Héloïse was...! Ze had een geweldig inzicht... Ze wist het huishouden te bestieren als geen ander... en spaarzaam dat ze was...! En bovendien was zij de ziel van mijn winkel! Ik heb geen gezin meer, geen winkel meer, ik heb niets meer, helemaal niets... Ik heb alleen jullie nog...!’

‘En wat een schoonmoeder was zij voor mij...!’ riep ik uit. ‘Wat een onuitputtelijke bron van genegenheid! Zij was zo’n geweldige steun voor ons...! Ons huwelijk werd zoveel sterker door haar waardevolle adviezen...! Het is verschrikkelijk... verschrikkelijk...!’

‘Ze was zo genereus...! Zo toegewijd...!’

‘Zo intelligent...!’

‘Ze was zo mooi...!’

‘Ze was zo geestig...!’

‘Ze dacht alleen aan andere mensen...! Ze cijferde zichzelf altijd weg...! En ze was zo goed voor de armen!’

‘Een heilige...!’

‘Meer dan een heilige: een vrouw!’

‘O! Mijn God...!’

En dat zeiden we allemaal zonder te lachen, met oprechte gevoelens van vervoering en geestdrift, die me thans zo onweerstaanbaar komisch en zo tegelijkertijd macaber en buitengewoon krankzinnig voorkomen...

En nog komischer was wat zich afspeelde toen mijn vrouw en ik na de begrafenis van mijn bewonderenswaardige, heroïsche, intelligente, genereuze en toegewijde schoonmoeder weer thuiskwamen, allebei als een ander mens, beter en hoogstaand, ja, werkelijk, hoogstaand.

‘O, mijn lieve mannetje,’ riep mijn vrouw uit, ‘nu moeten wij van elkaar houden... Het leven is maar zo kort!’

‘Ja, ja! lief vrouwtje van me... Laten we elkaar beminnen... laten we elkaar beminnen... laten we elkaar aan het hart drukken!’

‘Laten we nooit meer ruzie maken... Laten we toegeeflijk zijn tegenover elkaars tekortkomingen... De dood komt zo snel...!’

‘We zullen altijd van elkaar houden...’

‘We zullen elkaar nooit meer alleen laten.’

‘We zullen altijd samen uitgaan...’

‘Ja! Ja! Ja...’

‘O, zie je wel, mensen krijgen pas echt begrip voor elkaar als ze geconfronteerd worden met rampspoed!’

‘Laten we van elkaar houden... Laten we van elkaar houden...!’

Het waren plechtige geloften. Ons leed werd verzacht door al die verheven gevoelens! Ik vond mijn vrouw onuitsprekelijk mooi, zo was zij door de liefde veranderd...!

Twee dagen later ging ik weer zoals gebruikelijk zitten in de Voltaire-fauteuil in de salon; mijn vrouw nam weer plaats aan het bureautje van imitatie roze hout. En ze schold me weer uit, met een stem die nog venijniger was dan daarvoor... En nog beweginglozer, nog zwijgzamer, nog verder weg dan ooit, luisterde ik niet naar haar.

Ik luisterde niet meer naar haar...!

Voor ik verder ga met mijn verhaal, wil ik even teruggaan in de tijd, naar mijn kinderjaren. Ik pretendeer niet dat mijn leven van enig historisch of ander belang is. En ik schrijf deze herinneringen niet op omdat ik er trots op ben. Maar ik geloof dat ieder leven, zelfs dat van een onbeduidend en onbekend iemand als ik, voor degene die kan lezen altijd van een zeker belang is op het menselijke vlak.

Ik ben geboren in een grauw, treurig stadje in Normandië. Mijn ouders hadden een houthandel en bekommerden zich niet om mijn opvoeding. Ze hadden me zonder vreugde verwekt; ze voedden me zonder liefde op. Ik geloof dat ik al verteld heb dat ze in intellectueel en moreel opzicht arme drommels waren. Ik zal het niet hebben over mijn vader, die een zwakkeling was en geen enkel gezag had in huis. Ik zag hem trouwens heel weinig. Hij vertrok ’s morgens zodra het licht werd om verkopen en veilingen van hout af te lopen en kwam pas ’s avonds thuis, vaak heel laat. Ik kende eigenlijk alleen mijn moeder. Ze hield niet van me; ze leek in elk geval niet van me te houden. Ze had voor mij nooit iets anders dan barse woorden over; en ze ging heel gemakkelijk over van woorden op oorvijgen. Ze was een schriël, heel nerveus vrouwtje dat het drukke gedoe van een kind niet kon verdragen. Zij dwong me tot stilzwijgen en eenzaamheid. Zodra het leek of ik iets wilde gaan zeggen, snoerde ze me de mond met de volgende, met snijdende stem uitgesproken woorden: ‘Kinderen moeten hun mond houden.’ Al heel vroeg leerde ik binnen in mezelf te leven, te praten, te spelen. En ik geef toe dat dat mij niet bijzonder verdriette. Aan die in stilzwijgen doorgebrachte kinderjaren dank ik dat vermogen tot innerlijk denken, die gawe om te dromen, waardoor ik in staat ben geweest te leven, en vaak schitterende levens te beleven.

Mijn vader verdiende maar nauwelijks de kost voor zijn gezin. Hij deed, zoals men dat zegt, geen goede zaken; vaak deed hij zelfs slechte zaken. En mijn moeder en hij hadden voortdurend ruzies, waarbij hij zich onmiddellijk gewonnen gaf. Wanneer hij thuiskwam van zijn lange tochten, helemaal verkleumd van de kou en met een rammelende maag, kreeg hij om te beginnen een hagelbui van verwijten over zich uitgestort, nog voor hij een woord had gezegd.

‘Wat heb je vandaag nou weer gedaan...? Je hebt je vast en zeker weer laten beetnemen...!’

‘Maar vrouw, maar vrouw...’

‘Niks maar vrouw...! Het is afgrijselijk om een man te hebben die zo dom is...! Een stompzinnige vent

die zijn gezin niets dan armoede en ellende weet te bieden. En de kleine dan? Wat moeten we met de kleine? Ik heb niet eens een paar schoenen voor hem kunnen kopen! Een idioot moet niet aan kinderen beginnen...!’

‘Maar vrouw...?’

‘Die moet niet aan kinderen beginnen...! Het is een schande!’

Die scènes herhaalden zich bijna iedere avond. Maar mijn vader was eraan gewend geraakt. Ze gleden van hem af als regendruppels van een paraplu. En met gebogen rug en een uitdrukkingloos gezicht ging hij aan tafel zitten en werkte zijn eten naar binnen.

Meestal lag ik al in bed wanneer mijn vader thuiskwam. Maar als dat toevallig niet zo was, dan maakte dat geen enkel verschil voor mij, want hij richtte het woord niet tot mij, uit angst dat hij zijn vrouw boos zou maken. En hij gaf mij een zoen omdat dat nou eenmaal zo hoorde, met lippen waarvan ik de onverschilligheid en de moeheid voelde. Vaak gaf hij me niet eens een zoen. O, ik zie altijd die lange, onderworpen en slaafse gestalte van hem voor me, zijn slecht geknipte baard, zijn muts en zijn geitelere jas over zijn schouders, waardoor hij eruit zag als een groot, goedig huisdier...!

Mijn eerste onderwijs kreeg ik van mijn moeder... Zij was van plan mij te leren lezen en schrijven. U kunt zich wel indenken wat een succes dat was! U kunt zo wel zien wat een kalme en geduldige leermeester ik aan haar had. Ze wilde dat ik antwoord gaf op haar vragen nog voor zij ze had gesteld... Ze dulde niet dat ik een seconde nadacht. Na een week, nadat ze me vele klappen op mijn wang en tikken met een liniaal op mijn vingers had gegeven, verklaarde ze dan ook dat ik te stom was om ook maar iets te leren.

‘Sprekend je vader!’ herhaalde ze steeds... ‘Daar is niets mee te beginnen...!’

Toch besloot ze dat ik bij de paters op de lagere school gedaan zou worden. Daar was ik een ijverige, oppassende, intelligente leerling, maar dat wilde mijn moeder niet accepteren. Wanneer er in lovende bewoordingen over mij werd gesproken, werd ze kwaad.

‘Wat zegt u me nou...?’ riep ze dan uit... ‘Het is een onverbeterlijk kind, daar is niets mee te beginnen. Het is sprekend zijn vader!’

In dat stadje waar wij woonden, was een soort gemeentelijk lyceumpje en op dat lyceumpje werkte een soort leraartje dat ‘Mijnheer Narcissus’ genoemd werd. Die mijnheer Narcissus kwam vaak bij ons thuis. Het was een klein, donker, verlegen, zelfingenomen mannetje met een vrij knap gezicht, en mijn moeder vond het heerlijk hem te ontvangen. Ik had bemerkt dat mijnheer Narcissus het enige wezen op de hele aarde was tegenover wie mijn moeder zich vriendelijk en aardig gedroeg. Ze keek vol bewondering naar hem, en zelfs met iets meer dan bewondering. Wanneer ze tegen hem sprak, klonk haar stem plotseling heel teder. Dat verbaasde me en - al wist ik niet waarom - dat irriteerde me mateloos. Altijd als ik mijnheer Narcissus bij ons binnen zag komen, voelde ik een soort verdriet en bijna een soort schaamte. Ik probeerde niet om een verklaring te vinden voor dat gevoel. Ik onderging het met vreemd heftige emoties. Mijnheer Narcissus tikte me vriendelijk tegen mijn wang; soms nam hij me op schoot en kustte me, terwijl hij lieve woordjes tegen me zei. Maar vreemd genoeg voelde ik heel goed dat die aardige woordjes en die liefkozingen niet voor mij bestemd waren. Ik bleef trouwens nooit lang in de buurt wanneer hij er was, want al gauw zei mijn moeder tegen me: ‘Vooruit, Georges, ga maar in je kamer spelen.’

Op een dag zei mijnheer Narcissus tegen me: ‘Georges, zou je het leuk vinden als ik je Latijn en Grieks zou leren?’

‘Die moeite kunt u zich besparen,’ was de reactie van mijn moeder, terwijl ze haar ogen waarin tranen van vreugde gesprongen waren, ten hemel sloeg... ‘Georges is anders dan andere kinderen. Hij zal nooit iets leren... Het is sprekend zijn vader!’

‘Welnee, het is helemaal geen moeite’, drong mijnheer Narcissus aan. ‘Laat u alles maar aan mij over. Ik zou twee keer per dag kunnen komen... ’s morgens voor de school begint... en ’s middags... Zou u dat op prijs stellen?’

‘Mijn hemel...! Wat bent u toch een goed mens...!’ riep mijn moeder uit... ‘Maar wat een last zou dat voor u zijn!’

‘Het zou een zoete last zijn, dat zweer ik u...!’

‘U bent al te goed, mijnheer Narcissus... werkelijk... u...’

Mijn moeder kon niet uit haar woorden komen, zo aangedaan was ze. En in haar kleine, donkere ogen gloeide een vreemd vuur - een vuur dat mij bijna aan het huilen maakte... En plotseling riep ik: ‘Nee...Nee... Ik wil niet...!’

En ik barstte in tranen uit. Mijnheer Narcissus probeerde me tot bedaren te brengen en ik hoorde mijn moeder zeggen: ‘Laat hem toch, mijnheer Narcissus! Het is een kleine idioot! Er valt niets mee te beginnen...! Het is sprekend zijn vader...! Uiteraard wil hij niets doen voor zijn familie... Hij blijft liever zijn hele leven dom en achterlijk dan dat hij zijn familie heel veel laat investeren in zijn opvoeding!’

Na veel heen en weer gepraat werd uiteindelijk besloten - ondanks mijn verzet, dat trouwens verminderd was onder de strenge blikken van mijn moeder - dat mijnheer Narcissus mijn leraar zou worden, dat hij mij

Grieks, Latijn, Geschiedenis en boekhouden zou leren - vooral boekhouden...!

Zodra hij weg was, gaf mijn moeder me eerst een oorvijs, en daarna nog een, en nog een, en zei, wit van woede: 'O, ik zal je leren te janken en idioot te doen waar mijnheer Narcissus bij is! En laat ik niet merken dat je boos naar hem kijkt of onaardig tegen hem bent! Dan krijg je met mij te doen, jij kleine idioot...'

En ze voegde eraan toe: 'Zorg ervoor dat je morgen om zeven uur op en aangekleed bent voor je eerste les... Een leraar als mijnheer Narcissus nog wel...'

En mijnheer Narcissus werd inderdaad mijn leraar... En u zult zien hoe en wat hij mij onderwees.

Mijn kamer lag naast die van mijn ouders en was daarvan slechts gescheiden door een dun muurtje. Het was geen luxueus kamertje. Een ijzeren ledikant, een tafeltje van blank hout en twee stoelen met rieten zittingen vormden het meubilair. Ik zie het behang aan de wanden nog voor me, een somber groen behang met kleine roze engeltjes die tussen guirlandes van bloemen door vlogen. Maar het behang was niet groen meer, de engeltjes waren niet roze meer en de guirlandes waren bijna helemaal vervaagd. Doordat het al heel lang tegen de muur zat en niet onderhouden was, had het een uniforme vaalgele tint gekregen, die heel akelig was om te zien. En bovendien was het op veel plaatsen losgegaan door de vochtigheid en aangetast door schimmel, en op die plekken was het gescheurd en hing het als repen dode huid naar beneden.

Dit was pas sinds ongeveer twee jaar mijn kamer. Daarvoor diende hij als bergplaats; je kwam er van alles tegen, oude kleren, oude paardetuigen, oude hutkoffers, zakken haver en ratten. Ik sliep in de slaapkamer van mijn ouders; die was veel mooier, want daar stond een mooi bed en er hingen ruim vallende gordijnen van donkerrode ribstof; een wat kaal geworden vossehid die was afgezet met rood linnen diende als vloerkleedje; verder stond er een mahoniehouten kaptafel, die overdag fungeerde als ladenkast, en op de schoorsteenmantel, tussen twee bronzen toortsen, een vergulde pendule onder een stolp. In mijn ogen was dat vanzelfsprekend het toppunt van comfort en weelde... Ik werd er min of meer uit verjaagd als gevolg van een voorval dat ik zonder aarzeling vertel wegens de onuitsprekelijke triestheid ervan.

Op een nacht schrok ik plotseling wakker... De lamp op het nachtkastje brandde nog en verspreidde een luguber schijnsel door de kamer... Als je plotseling met een schok ontwaakt, dan krijgen geluiden, schaduwen en voorwerpen, ook al zijn ze heel vertrouwd, een bijzondere intensiteit en nemen bijzondere vormen, of liever gezegd, vervormingen aan. De nachtmerrie, of de gewone droom, blijft erin voortbestaan, met alle overtrokken en onsamenhangende aspecten ervan... Wat was er gebeurd...? Wat had ik gezien...? Wat had ik gehoord...? Ik zou het niet precies kunnen zeggen; ik weet alleen dat ik iets abnormaals voelde dat mij angst aanjoeg - een gekraak van het bed, hese stemmen, verstikte stemmen die vanuit het bed kwamen, stemmen die leken te kreunen en te steunen - zodat ik plotseling rechtop in bed ging zitten en plotseling, met verschrikte stem, met een stem die een kreet om hulp was, begon te roepen: 'Papa slaat mama...! Papa maakt mama dood...!'

Een luide vloek... Toen ging de lamp uit... Daarna klonk in het donker: 'Wil je wel eens je mond houden, vlegel...! Ga slapen, stomme idioot...! Wat bezielt die idioot?'

Het was de stem van mijn vader, een gedempte, wat hijgende en woedende stem.

'O, dat kind! Dat kind...! Dat vervloekte kind!'

Dat was de stem van mijn moeder.

Daarna was het vrij lang stil. O, de angstaanjagende verschrikking, de onsteltenis van die stilte die mij eindeloos leek te duren.

Trillend over mijn hele lijf was ik weer gaan liggen en ik maakte me zo klein, zo heel klein dat ik bijna verdween, dat ik bijna in het niets opging tussen de lakens; en om niets meer te horen had ik de dekens over mijn hoofd getrokken.

Toch hoorde ik mijn moeder heel zachtjes zeggen: 'Nee... nee... Nou niet meer...! Hij slaapt nog niet... Ik weet zeker dat hij nog niet in slaag gevallen is... Het is zo'n stiekemer, hij is zo verdorven... terwijl hij doet alsof hij niets ziet en voor stommetje speelt!'

En even later: 'Hij is nu te groot geworden...!' verklaarde mijn vader... 'We kunnen hem niet meer hier houden... Hij moet in de kamer hiernaast gaan slapen...'

'Houd toch je mond...! Ik weet zeker dat hij alles hoort wat we zeggen... We moeten gaan slapen...'

'Het is verdraaid vervelend!'

'Het is nou eenmaal niet anders...! Vooruit, ga slapen...! Morgen slaapt hij in de andere kamer...!'

'Die rotkinderen ook...!'

'Ga nou toch slapen...!'

En na een kwartier hoorde ik ze allebei snurken, waardoor de kamer, waarin de rust was weergekeerd, zich vulde met celloklanken.

De volgende morgen haalde mijn moeder, samen met de werkster de kamer ernaast leeg. Ze zei niets tegen me, maakte me geen enkel verwijt. Maar haar blik was hard en wrokkig. Toen het klaar was, zei ze kortaf: 'Dat is jouw slaapkamer... Daar slaap je vanavond...!'

En al twee jaar lang lag ik daar te slapen, te dromen, te denken!

*
* *

U herinnert zich dat mijnheer Narcissus de dag na het bezoek waarover ik heb verteld, zou komen om mij zijn eerste les te geven. Om zeven uur was ik op en aangekleed. Mijn vader was al weg, mijn moeder sliep nog en de werkster veegde de trap. Het was nog maar nauwelijks licht... een vaal en treurig beetje licht dat mijn kamer nog armoediger, nog ondraaglijker armoedig maakte. En toch had mijn moeder er de avond ervoor nieuwe meubels in gezet, voor mijn nieuwe leraar. Ze had er een soort oude fauteuil bij gezet, een kleedje voor de schoorsteen gelegd en over de tafel van blank hout een oude, bruine, door de motten aangevreten omslagdoek gelegd.

Mijnheer Narcissus kwam binnen. Toen hij me zag, zei hij: 'Aha! Heel goed, heel goed! Je bent al klaar...! Heel goed!'

Hij legde een stapel boeken, die hij had meegebracht, op de tafel, zette zijn hoed af, trok zijn versleten overjas uit en herhaalde toen, terwijl hij zich in de handen wreef: 'Heel goed...! Heel goed...! Zeg... ik kwam je vader tegen in zijn sjees, in de Rue des Trois Hôtels... Allemachtig...! Die is ook matineus, die vader van je...! Heel goed ...! Heel goed...!'

Hij pakte een boek van de stapel en sloeg het open.

'Aha!' zei hij... 'Daar gaan we dan. En we gaan bij het begin beginnen... Weet je wat dit is?'

'Nee, mijnheer Narcis.'

'Wel, mijn jongen, dit is een Latijnse grammatica...! Ha, ha! En we gaan het volgende doen... Ga zitten...'

Toen ik aan de tafel zat, legde hij het boek open voor me neer: 'Kijk... hier...*Rosa*, de roos... *Rosae* (genitivus), van de roos... enz. Leer dat maar van buiten... Het is niet moeilijk... En als je het kent, dan moet je het voor me opzeggen... tot hier...!'

Hij bewoog zijn vinger ritmisch heen en weer, zoals een dirigent zijn dirigerestokje en herhaalde: *Rosa*, de roos... *Rosae*, van de roos... Heb je het begrepen? Aha...! Heel goed...!'

En toen vroeg hij abrupt: 'En waar is je moeder? Ik zou haar graag spreken... Komt ze niet?'

'Mama is nog niet op', antwoordde ik. 'Ik denk dat mama nog slaapt...'

'O, verdorie... Dat is vervelend...'

Maar op dat moment ging de deur open en kwam mijn moeder binnen.

'O, mijnheer Narcissus!' zei ze alsof ze blij verrast was... 'Wat nu...! Bent u er al...? Wat bent u stipt!'

Mijnheer Narcissus boog en antwoordde: 'Dat is wel het minste, mevrouw...!'

Mijn moeder ging verder: 'U heeft een heel moeilijke taak op u genomen... mijnheer Narcis... En ik vrees dat u er niet veel voldoening aan zult beleven...'

'Met uw medewerking, mevrouw,' antwoordde de leraar, wiens ogen van vervoering begonnen te vlammen, 'met uw medewerking zullen wij - dat kunt u van mij aannemen - ons doel bereiken... En in verband daarmee moet ik u het een en ander meedelen ... instructies geven... en u om advies vragen...'

'Maar natuurlijk...'

En ze liet mijnheer Narcissus binnen in de slaapkamer; voor hij achter de deur verdween, draaide hij zich naar mij om en zei als aansporing: '*Rosa*, de roos...*Rosae*, van de roos... Leer dat uit je hoofd... Let goed op...!'

'Je hoort het...!' viel mijn moeder hem bij, terwijl haar blik, die even verzacht was door de aanwezigheid van mijnheer Narcissus, zich weer op mij richtte en dus weer bars en dreigend werd.

Ik bleef alleen achter in mijn kamer... Wat voor belangrijke dingen moest mijnheer Narcissus aan mijn moeder vertellen? Daar wilde ik niet aan denken... Zonder me te bekommeren om de vermanende woorden van de vreemde leraar stond ik op van de tafel en liep naar het raam... Het was lichter geworden... Grote, laaghangende wolken dreven boven de huizen door de lucht... Op straat liepen mensen voorbij, stonden mensen te praten... En zonder te weten waarom voelde ik me bedroefd, intens bedroefd...

Ik wil niet in details treden over de al te vertrouwelijke relatie van mijn moeder met mijnheer Narcissus. Daar zou ik te somber van worden, en misschien zou het zelfs genant zijn voor degenen die deze regels lezen. Men houdt er niet van wanneer een zoon te diep ingaat op de intieme zaken van zijn ouders.

Deze scène, die ik met grote terughoudendheid heb beschreven - daar zal men het toch over eens zijn - herhaalde zich een jaar lang driemaal per week op precies dezelfde manier. En uiteindelijk begreep ik wat de werkelijke aard was van de bezoeken van mijnheer Narcissus. Moet ik het vertellen...? Ik ging er niet al te zeer onder gebukt, ik ging er zelfs helemaal niet onder gebukt, want dank zij die bezoeken genoot ik een betrekkelijke rust. Alles bij elkaar genomen was het een kalme periode in mijn leven. Niet alleen hoefde ik niet langer de dagelijkse sneren en de onafgebroken stroom verwijten van mijn moeder te ondergaan, maar ik

merkte ook op dat zij lichamelijk en geestelijk opbloede. Haar blik was zachter geworden, haar huid, die wat grauwwas, had een helderder teint gekregen, haar tred en haar gebaren waren geleidelijk aan soepeler en minder abrupt geworden... Ze zag er beter verzorgd, ja bijna koket uit... En die veranderingen deden mij veel genoeg... Wat me ook opviel was dat ze gevoelig en poëtisch werd... Heel wat keren zag ik tot mijn verbazing hoe ze met vochtige ogen naar dingen keek... Ik herinner me dat we op een avond na het eten gingen wandelen, mijn vader, mijn moeder en ik... Het was een zoete avond en de maan scheen helder... Buiten de stad kwamen we bij de oever van de rivier... Na lange tijd gelopen te hebben wilde mijn moeder gaan zitten op de stam van een omgevallen esp die het pad versperde. Het zilverige water stroomde met het zachte geluid van een harmonica tussen de met gras begroeide oevers... Een zilverblauwe damp steeg op van de weiden... en de hemel was lichtpaars... Ik zie nog voor me hoe mijn moeder, met haar zwarte omslagdoek om, met haar voeten in het gras en haar kin op haar handpalmen gesteund, zat te mijmeren... Na een paar minuten stilte zei ze: 'Dat is toch iets moois, een mooie avond...!'

Mijn vader antwoordde schouderophalend: 'Mooi...! Mooi ...! Wat is er nou voor moois aan deze avond? Het is vochtig... Dat is het enige.'

'Ach, jij!' zei mijn moeder op een toon van opperste minachting.

'Ja inderdaad! Ik... Het is goed om er reumatiek van te krijgen!'

Ik zat naast mijn moeder op de esp die ons als bank diende... Ze hield mijn hand vast met een enigszins onrustige tederheid... Terwijl ze deed of ze niet meer tegen mijn vader sprak, ging ze verder: 'En die maan dan...? Dat is toch iets heel bijzonders...! We zouden iedere avond buiten de stad moeten gaan wandelen...!'

En plotseling omhelsde ze me en riep tussen haar kussen door: 'Nietwaar, mijn kleine Georges...? Nietwaar?'

Ik weet niet meer wat er binnenin mij gebeurde en of het door de avond, door de maan, of door die heftige kussen kwam dat ik diep in mijn ziel getroffen werd, maar ik barstte in tranen uit.

'Mooi is dat!' zei mijn vader... 'Nou begint nummer twee te jammeren...! Wat heb je...? Waarom huil je...?'

'Ik weet het niet', stamelde ik... 'Het komt... het komt... door de maan...!'

Mijn vader was stomverbaasd en stond op het punt te protesteren tegen dergelijke dichterlijke gevoelens, die hij belachelijk vond, maar mijn moeder onderbrak hem kortaf: 'Houd je mond...! Je moest je schamen... Jij hebt helemaal geen enkel gevoel...! Je bent een botterik...!'

In stilte keerden we naar huis terug...

Wat mijnheer Narcissus betreft, die was heel aardig tegen me en deed zijn best bij mij in de smaak te vallen. Al zijn aandacht was gericht op mijn moeder en daardoor had hij uiteraard geen tijd mij Latijn te leren, maar hij bracht boeken voor me mee die ik verslond, en hoewel het vrijwel allemaal uiterst stompzinnige boeken waren, werd daardoor mijn neiging om goed over dingen na te denken verder ontwikkeld.

Op donderdag was er markt; op die dag ging mijn vader niet weg en hoefde mijnheer Narcissus geen les te geven op school. Heel vaak kwam hij me ophalen en dan liepen we samen over de wandelweg of langs de akkers. Ik was echt op hem gesteld geraakt. Hij was een prima vent, heel verlegen, heel naïef, heel dom. Ja, nu heb ik het idee dat hij heel dom was; maar indertijd vond ik hem heel indrukwekkend, omdat hij soms praatte over dingen die ik niet kende en die in mijn ogen heel geweldig waren. Meestal vroeg hij me uit over mijn moeder, wat ze gedaan had, wat ze over hem had gezegd. En ook de mening die mijn vader over hem had, scheen hem erg bezig te houden. Maar hoe vaak ik ook nadrukkelijk verklaarde dat mijn vader over hem net zomin een mening had als over wie of wat dan ook, hij wilde het niet geloven. En hij zei steeds weer: 'Als je vader boos over mij praat, moet je het me zeggen... Je vader is vast heel gewelddadig. Als ik hem tegenkom in zijn sjees, met die geitelere jas aan, dan boezemt hij me angst in.'

En aan het eind van onze wandelingen plukten we altijd bloemen in de wei, armzalige boeketjes, die ik meenam voor mijn moeder, die mij kuste vanwege al die door mijnheer Narcissus geplukte bloemen.

Op zondag at mijnheer Narcis bij ons. Overeenkomstig de wens van mijn moeder leerde hij me rekenen, en met zoveel succes dat ze na korte tijd, helemaal verbaasd over mijn rekenkundige aanleg, de boekhouding van de zaak aan mij overliet. O, die zondagen, waarop we na een hele dag werken 's avonds na het eten samen rond de tafel zaten te kaarten; waarop mijnheer Narcissus, die heel arm was, omdat hij alleen zijn schamele tractement had, in doodsangst zat of dolblij was, al naar gelang hij verloor of won...! Wat lijkt dat alles me vandaag de dag droefgeestig...! Ik herinner me dat de arme leraar op een avond voortdurend pech had. Hij verloor drie frank, wat nog nooit eerder was voorgekomen! En die drie frank had mijn vader gewonnen... Narcissus had ze niet. Hij moest bekennen dat hij helaas niet kon betalen...

'Wie geen geld heeft, moet niet spelen!' zei mijn vader

En hij liet zich in bijna beledigende termen uit over mijnheer Narcissus.

Mijn moeder was helemaal bleek geworden en kwam tussenbeide.

'Jij hebt geen recht van spreken!' zei ze tegen haar man... 'Want jij accepteert zomaar achteloos dat

mijnheer Narcissus onze zoon gratis onderwijs geeft...'

'Het onderwijs van Georges...', riep mijn vader uit. 'Dat is een goeie...! Wat weet hij dan? Wat heeft hij dan geleerd?'

'Je bent een ellendeling...! En nu houd je je mond...'

Mijn moeder was opgestaan. Ik weet niet welke dreiging uitging van haar uitgestrekte hand... Mijn vader hield zijn mond...

'Mijnheer Narcissus, ik vraag u vergeving voor de onbeschoftheid van mijn man...!' zei mijn moeder.

En mijnheer Narcissus, die beurtelings vuurrood en lijkbleek werd en verschrikt met zijn ogen rolde zei: 'Het is niets... mevrouw... Het is niets...!'

Dat ging zo een jaar door. En toen hoorden we plotseling dat mijnheer Narcissus overgeplaatst was. Hij was benoemd tot leraar in de tweede klas in een veraf gelegen departement.

Mijn moeder was er kapot van; ze bleef twee weken in bed. Ik voelde me ook heel verdrietig en huilde bij de gedachte dat ik mijnheer Narcissus nooit meer zou zien.

En het ellendige leven begon weer van voren af aan); bij ons in huis was niets anders meer te horen dan het woedende geschreeuw, de venijnige opmerkingen, de verwijten van mijn moeder aan het adres van iedereen... Haar ogen kregen weer de vijandige uitdrukking van vroeger; haar huid werd weer asgrauw... De hele dag zag je haar in een smoezelig nachthemd lopen sloffen op haar pantoffels, met ongekamde haren, terwijl ze tekeer ging tegen alles en iedereen, tegen een niet met name genoemd onheil. En nooit meer keerde ze terug naar de oever van de rivier om haar ziel te laven aan het betoverende geruis van het water en de paarlemoeren glans van de maan...

Tijdens die periode van mijn leven hield ik maar van één ding: boeken. Maar het was verschrikkelijk moeilijk die te pakken te krijgen in zo'n doods en duf stadje, waar bijna niemand las en waar ik trouwens, aangezien ik altijd opgesloten zat in mijn kamertje, eigenlijk niemand kende en met niemand sprak, behalve met arme mensen, en die lezen nooit iets... Ik hield ook slechts van één levend wezen, en het geval wilde dat dat een hond was.

Op een avond bracht mijn vader van zijn omzwervingen door de bossen een hond mee. Het was een klein, geel met wit gevlekt hondje, dat heel lelijk, heel mager en heel schichtig was. Zijn vacht zag er erbarmelijk en smerig uit en hij trok met een van zijn achterpoten, maar wat vond ik hem mooi in al zijn lelijkheid, voor zover een hond, of elk willekeurig dier, ooit lelijk kan zijn. In de natuur is niets lelijk, behalve de mens, dat is te zeggen, alleen de mens is in onze ogen lelijk, omdat we weten wat de mens denkt en zegt... En bloemen en dieren vinden we mooi, omdat we niets begrijpen van wat zij denken en zeggen. Kort samengevat komt het erop neer dat die hond een mengeling was van alle honderrassen, en dan bedoel ik vuilnisbakkenrassen. Hij behoorde tot de categorie proletarische honden die allemaal Fikkie heten.

Toen mijn vader de eetkamer binnenkwam waar mijn moeder en ik zaten, had hij zijn geiteleren jas nog aan en hij droeg de hond onder zijn linkerarm... En toen gebeurde er iets vreemds. Zodra mijn moeder die nieuwe huisgenoot bemerkte, riep ze ontsteld uit: 'Wat is dat nou weer?'

'Allemachtig, een hond natuurlijk!' antwoordde mijn vader, die niet sterk was in beeldende omschrijvingen.

En ze begonnen heftig tegen elkaar tekeer te gaan. Ondertussen merkte ik op dat het hondje, dat heel bang leek te zijn voor mijn ouders, tegelijkertijd met sympathie naar mij leek te kijken... ja, met sympathie, werkelijk waar! In zijn levendige, beweeglijke en ernstige oogjes was iets te zien van genegenheid voor mij, iets als een aan mij gerichte smeekbede... Ik werd erdoor ontroerd en aangetrokken, en ik hield onmiddellijk van hem wegens zijn vertrouwen. Ach, wie zal ooit de onbekende ziel van een hond doorgronden en weten hoeveel verheven bovenmenselijkheid deze bevat; maar ik moest het niet in mijn hoofd halen het voor hem op te nemen. Ik had tegen mijn moeder maar uiting hoeven te geven aan mijn verlangen van deze hond een kameraadje te maken waaraan ik mijn gedachten zou kunnen vertellen en waarmee ik zou kunnen spelen en ze zou hem onmiddellijk de deur uit hebben gejaagd.

De ruzie duurde heel lang en was heel hevig. De hond volgde alle stadia ervan met tegelijkertijd angstige en smekende ogen.

Uiteindelijk werd toch overeengekomen dat we hem zouden houden, aangezien mijn vader erop had gewezen dat als onze buurman, de kruidenier, die een week daarvoor was beroofd van al zijn kaarsen en zijn koffie, een hond had gehad om hem te waarschuwen dat er dieven in huis waren, hij misschien niet beroofd zou zijn. Hij verklaarde: 'Ik zeg je dat dit soort honden heel goed is tegen dieven en ratten... Dieven jagen ze op de vlucht en ratten eten ze op...! Zo is het maar net...!'

En hij voegde eraan toe: 'En verder bezorgen ze geen last in huis...! Je hoeft ze niet te eten te geven... Ze scharrelen hun kostje bij elkaar tussen het afval op straat ...!'

'Ja,' siste mijn moeder... 'en bij de slager ook...! Iedere maand komen ze aan met de rekeningen voor karbonades en lamsbouten...! Ja, dat is precies wat we nodig hebben...! Daar pas ik voor...!'

Mijn vader haalde zijn schouders op en zei, wijzend op het kleine hondje: 'Kom nou toch...! Kom nou toch...! Lamsbouten...! Wat klets je nou? Zo'n klein beestje... Hoe zou die nou een lamsbout moeten pakken...!'

Mijn moeder hield vol: 'En als hij op de meubels piest... Maak jij de boel dan schoon...?'

'Dat leren we hem wel af... Trouwens...'

Op overredende toon en alsof die mededeling onvermijdelijk alle tegenwerpingen de kop in zou drukken, zei hij: 'Trouwens... hij heet Bijou...!'

En hij zette hem op de grond, terwijl mijn moeder verzuchtte: 'Jij moet ook altijd je zin doordrijven. Voor mij zou je nooit iets doen... Ik tel hier in huis absoluut niet mee. Je dienstmeid, meer ben ik niet...! Als je prak maar lekker is en je goed maar schoon is... Dat is voor jou genoeg...! En ik...! Een hond... In onze situatie! Nou vraag ik je!'

Zodra Bijou bevrijd was van het geitevel, kroop hij met hangende oren en zijn staart tussen zijn poten onder het dressoir, waar hij de hele avond plat op zijn buik met een wat verbaasde blik, waaraan duidelijk te zien was dat hij alles heel goed doorhad bleef liggen kijken naar de nieuwe baasjes bij wie hij van nu af aan zou wonen.

Ik was dolblij.

Ik zou dus eindelijk een kameraadje krijgen, een vriendje dat er altijd was, een intelligent, goed en trouw wezen, waarmee ik volkomen vrijuit zou kunnen praten, bij wie ik mijn hart kon uitstorten, aan wie ik al mijn verdriet, al mijn ellende en al mijn vreugde zou kunnen vertellen... Al mijn vreugde...! Jazeker, mijn vreugde...! Want nu zal ik vreugde kennen, en dat komt door hem.

Ach, Bijou leek me zo ver te staan boven mijnheer Narcissus, en onze vriendschap zou door geen enkele geheimzinnigheid en gedwongenheid vertroebeld worden...!

Met absolute zekerheid zag ik talloze leuke en eindeloos fijne dingen in het verschiep, wanneer ik dacht aan deze toekomstige vriendschap, want ik had bemerkt dat Bijou van zijn kant ten aanzien van mij waarschijnlijk - nee, zeker - soortgelijke gedachten had gehad als ik. Ik had ook het volgende ontroerende feit opgemerkt, en ik garandeer u, die deze bladzijden leest, dat het echt waar is: toen na de ruzie die tussen mijn vader en mijn moeder was ontstaan tenslotte besloten was dat we Bijou niet zouden wegdoen, dat we hem in huis zouden houden, had het hondje zijn oren gespitst en gekwispeld als teken van blijdschap... Hij had alles begrepen, het lieve dier...! En hij leek bij zichzelf te zeggen: 'Dat zijn twee lompe, bespottelijke, onwetende, gierige wezens, die nooit van me zullen houden - want zij kunnen het innerlijk van een hond niet begrijpen - en die me misschien zullen slaan...! Wat doet dat ertoe, wat kan dat me schelen...! Als zij de enigen waren, dan is het waarachtig wel zeker dat ik er bij de eerste de beste gelegenheid vandoor zou gaan...! Ja, maar zij zijn niet de enigen... Er is ook nog een klein jongetje... En dat kleine jongetje daar, dat zwijgende, treurige en o zo brave jongetje, zal voor mij een allerliefste vriend zijn, een zachtaardige kleine vriend, die me zal aaien, die met me zal praten, die me verhaaltjes zal vertellen, want ik voel dat hij innerlijk hetzelfde is als ik, liefdevol en trouw... en hij is ook niet dom en hij zal vast kans zien me af en toe een paar suikerklontjes te geven... Nee, nee, ik zal geen vlees stelen bij de slagers en ook niet op de meubels piesen, en ik zal me onderdanig en eerbiedig gedragen tegenover die twee vreselijke mensen, zodat dat kleine jongetje van me kan houden...! En ik zal bij hem op schoot springen en zijn wangen likken, en ik zal achter hem aan trippelen als hij door de weilanden of over straat loopt...! En ik zal de slechteriken die hem slaan in hun benen bijten... En ik zal een braaf hondje zijn, zoals hij een braaf jongetje is!

En ik had gelijk dat ik al die aardige woorden en al die goede voornemens aan Bijou toeschreef. Want toen ik de volgende morgen nog voor mijn moeder de keuken in kwam, zag ik Bijou, en zodra hij mij had gezien kwam hij kwispelstaartend op me af en sprong tegen mijn benen op...

'Woef! woef! woef!'

'Ja, ja, mijn kleine Bijou, ik begrijp je wel. En we zullen ons samen best vermaken...! En we zullen elkaar dingen vertellen die we nog nooit aan iemand verteld hebben, want, weet je, niemand begrijpt kleine hondjes en kleine kinderen.'

'Waf! waf! waf!'

En ik nam Bijou in mijn armen, omhelsde hem en zei: 'Bijou! Bijou! Ik ben blij dat je gekomen bent... Nu ben ik niet meer alleen, nu zal ik nooit meer alleen zijn ...!'

Ach, wie zal ooit kunnen uitleggen wat een hond is.

Ik zal het in elk geval niet proberen. Om door te dringen in de onbekende, betoverende ziel van dieren zou je hun taal moeten kennen - want elk dier heeft een taal, waarin het tegen ons spreekt en die wij niet verstaan.

Ik zie heel goed in dat dit onvermogen om te kunnen communiceren heel wijs is van de natuur; daardoor blijven talloze rampen, die men gemakkelijk zelf kan bedenken, haar bespaard; zij wordt er misschien door behoed voor vernietiging. Stel u eens, al is het maar heel even, voor wat een verwoesting de mens zou kunnen

aanrichten, indien hij zijn talent om dood en verderf te zaaien zou kunnen overbrengen op de dieren...?

Maar tegelijkertijd is het een heel treurige zaak. Als ik een paard, een koe, een vogel, een rups zie doet het mij altijd het meeste verdriet dat ik niet weet wat ze denken en verlangen, en hoe ze denken en verlangen. Die onwetendheid vergalde heel vaak mijn vriendschap voor Bijou.

Hoe fysiologen met hun scalpels ook wroeten in de ingewanden, de organen, de spieren, de hersenen van dieren, we zullen nooit iets van hen weten. De grote vergissing en ook de grote hoogmoed van degenen die geprobeerd hebben te onderzoeken hoe het verstand van dieren functioneerde, was dat ze hen menselijke ideeën in een embryonaal stadium toeschreven. Ze zeiden: aangezien ze zich ongeveer op dezelfde manier voeden en voortplanten als de mens, zullen ze ook wel net zo denken als de mens. Maar in werkelijkheid moeten dieren denken overeenkomstig hun uiterlijke vorm: honden als honden, paarden als paarden, vogels als vogels. En daarom zullen we elkaar nooit begrijpen.

De geleerden hebben voor de inferioriteit van dieren ten opzichte van ons mensen het argument aangevoerd dat ze, sinds ze bestaan altijd dezelfde handelingen verrichten met precies dezelfde bewegingen, dat ze niets uitvinden en zich niet ontwikkelen. Het konijn graaft zijn hol op dezelfde manier als tienduizend jaar geleden, de distelvink vlecht zijn nest, de spin weeft haar web, de bever bouwt zijn woning, zonder ooit de minste of geringste wijziging aan te brengen in de vorm of de aankleding. Iedere verbeeldingskracht, iedere persoonlijke spontaniteit, iedere kritische vrijheid schijnen hen ontzegd te zijn; en zij gehoorzamen slechts aan zuiver instinctieve automatismen, die met verbijsterende precisie en slaafse regelmaat worden doorgegeven aan alle generaties konijnen, distelvinken, spinnen en bevers. Wie zegt ons dat datgene wat wij instinctieve automatismen noemen geen hogere morele wetten zijn en dat dieren zich misschien wel niet ontwikkelen omdat zij in één keer het stadium van volmaaktheid bereiken hebben, terwijl de mens tast, zoekt, verandert, vernietigt en herbouwt, zonder tot nu toe de stabiliteit in zijn intelligentie, het eindpunt van zijn verlangen, de harmonie van zijn vorm gevonden te hebben?

En verder lijkt de stelling dat dieren geen spontaniteit, dat wil zeggen geen eigen wil en geen bewustzijn hebben mij een belediging van het zuiverste water en volslagen laster.

Van de vele verbijsterende, angstaanjagende dingen die ik zou kunnen opnoemen zal ik er één vertellen, iets wat ik toevallig zelf heb meegemaakt en wat zo'n indruk op me heeft gemaakt dat ik sindsdien geen kudde koeien voorbij kan zien komen zonder berouw te voelen en niet meer in staat ben geweest kip te eten.

Mijn moeder had een vriendin die op grote schaal kippen fokte; u kunt zich wel indenken dat ze dat niet voor haar plezier deed; ze deed het om ze vet te mesten, die arme beesten, en ze dan te verkopen. Het was een heel boosaardige vrouw, zonder een greintje mildheid in haar hart. Een willekeurig levend wezen in je handen gehouden te hebben, een wezen met een hart dat klopt, met ogen die kijken, met aderen waardoor warmte en leven stroomt, en dat wezen dan overleveren aan het hakmes...! Dat is toch iets monsterlijks...! Maar die gedachte kwam nooit op bij dat beste mens...!

Op een dag ontdekte ze tot haar ontzetting dat haar hoenderhof werd geteisterd door difterie. Haar kippen vielen bij bosjes dood neer, als vliegen in november. Iedere ochtend vond ze er twee, vijf, tien, vijftien, helemaal stijf en met zwarte kam op de vloer van de hokken... En het beste mens jammerde, God wat jammerde ze, en ze huilde en riep: 'Die arme beesten...! Die arme beesten!'

Maar ze huilde niet om 'die arme beesten', ze huilde om zichzelf. Op advies van een gezondheidsdeskundige ontsmette ze eerst haar hoenderhof; daarna zette ze, aan het andere uiteinde van haar erf, in een soort veldhospitaal, die kippen apart waarvan duidelijk was dat ze ziek waren... Ze verzorgde ze met een verbazingwekkende toewijding, of liever gezegd halsstarrigheid. Toewijding veronderstelt een hoogstaande inborst, innerlijke kwaliteiten die de vriendin van mijn moeder absoluut niet bezat; halsstarrigheid roept onmiddellijk de gedachte aan inhaligheid en eigenbelang op. En inderdaad, haar verdriet, haar radeloosheid om de ziekte van haar kippen werden niet veroorzaakt door haar liefde voor hen, omdat ze zo aardig waren geweest, maar omdat die ziekte geldverlies of een bedreiging voor haar winst betekende!

Vier keer per dag ging ze naar het kleine veldhospitaal, met een hele apotheek van allerlei rinkelende potjes en flesjes... En het was echt een heel zielig gezicht, die arme kippen met een ronde rug, deerniswekkend uitstaande veren en ingetrokken kop, dagen lang onbeweeglijk zomaar voor zich uit te zien staren! Ze leken op die arme zieken die wegwijnen op de banken in de tuinen van armenhuizen...

Het goede mens ging gehurkt midden in het veldhospitaal zitten en pakte ze een voor een beet, betastte ze, onderzocht ze, reinigde hun keel met een lang penseel dat in antiseptische olie was gedoopt. Daarna duwde ze hen onder dwang balletjes met kininepoeder bestrooid vlees door hun keel. En die zieke beestjes verzetten zich, krijsten, sloegen met hun vleugels, kortom het was een marteling voor hen. Als ze haar in de verte zagen aankomen, met haar witte schort voor en met haar apotheek en haar martelmand, begonnen ze van angst te kakelen en op en neer te springen en probeerden ze te vluchten...

En op een keer, toen ik bij het goede mens op bezoek was en met haar meeging naar het veldhospitaal zag ik het volgende... Ja, ik heb het echt gezien...

Zodra ze de oude vrouw en mij hadden opgemerkt en zagen hoe wij over het grasveld in de richting van het veldhospitaal liepen, verschenen er opeens drie kippen die naar hun met gierst gevulde voerbakken strompelden en heel demonstratief en bedrieglijk met uiterst overhaaste bewegingen deden alsof ze gulzig aan het eten waren... U heeft het goed gelezen, nietwaar...? Ze aten niet: ze deden alsof ze aten. En het meest verbazingwekkende was dat ze na iedere keer dat ze met hun snavel in de voerbak hadden gepikt, sluw onze kant uit keken en tegen ons leken te zeggen: 'Zien jullie wel, beste mensen, we zijn genezen en jullie hoeven voortaan onze keel niet meer schoon te krabben en die afschuwelijke balletjes, waar we van walgen en die ons zo'n pijn doen, niet meer in onze keel te proppen... Kijk toch eens wat een flinke kippen wij zijn en wat een eetlust we hebben... Berg jullie potjes, flesjes en penselen maar weer weg... Haha...!'

En ik had me inderdaad niet vergist. Ze deden alsof ze volkomen uitgehongerd aan het eten waren en pikten als bezetenen met hun snavel in de voerbak, die geleidelijk aan leegraakte.

De brave vrouw, die niet erg opmerkzaam was, liet zich beetnemen. Ze zei blij: 'Aha, mijn kippen zijn weer beter...!'

'Helemaal niet...!' wierp ik tegen. 'Ze zijn helemaal niet beter... Kijkt u maar eens goed naar ze... Ze doen alsof ze eten om uw behandeling te ontlopen, omdat ze daar een hekel aan hebben.'

'Kippen...! Je bent gek!'

'Maar kijkt u dan toch...!'

'Alle machtig, het is waar!' riep ze uit. 'O, die smeerlappen!'

En sinds die dag kan ik geen kip aan het spit meer zien zonder te huilen... Hoe durft de mens zich te voeden met intelligentie, wilskracht, bevestigingen, ironie en met al die andere prachtige dingen die zich in de ziel van dieren bevinden...!

Wat Bijou betreft, die had ik niet lang... Op een droevige avond stierf hij in mijn armen; hij stierf omdat hij bij het snuffelen in het afval op straat een stuk glas had opgegeten.

Zijn doodstrijd was gruwelijk. Hij lag in mijn armen te kreunen als een klein kind en hij keek me zo droevig smekend aan dat ik hete tranen schreide en uitriep: 'Bijou! Bijou! Niet doodgaan... Je doet me zo'n verdriet... Of als je doodgaat, kijk me dan niet zo aan...! Bijou! Bijou! Mijn arme Bijou...!'

Toen hij dood was, werd ik eenzamer dan ooit tevoren...! En doordat ik de vriendschap van een dier had gekend, was de eenzaamheid voor mij des te ondraaglijker en afschuwelijker.

Doordat iedere liefde mij zo werd ontzegd, werd ik er geleidelijk aan toe gebracht alleen nog binnen in mijzelf te leven, louter innerlijke personen, avonturen en landschappen voor mezelf te creëren. Ik zat de hele dag in een somber kamertje, dat uitzag op een donkere, smerige binnenplaats, en hield me bezig met de boekhouding en met handelscorrespondentie, werkjes die ik uiteindelijk volkomen automatisch verrichtte; ik kwam nooit meer buiten, noch in de stad, noch daarbuiten. Sinds mijnheer Narcissus vertrokken was, waren er geen bloemen meer bij ons in huis, nee, zelfs geen bloemen meer, behalve het bruidsboeket van mijn moeder dat in de eetkamer onder een stolp stond te vergaan... Het kleine beetje charme, het vleugje fleur dat de aanwezigheid van die deerniswekkende leraar ons had gebracht, was helemaal verdwenen... Ik had nauwelijks nog de nieuwsgierigheid om de straat in te kijken, waar altijd maar weer dezelfde gezichten, dezelfde dingen, dezelfde dieren langskwamen, met gewoontes die iedere dag dezelfde waren en met bewegingen waar nooit enige verandering in optrad...! Kleine stadjes hebben zelfs op dieren een bedroevende invloed en een afstompende uitwerking... Wanneer ik vrije tijd en boeken had, las ik; dat was mijn enige ontspanning. Maar ik heb al verteld dat ik niet vaak boeken had!

Al heel gauw kwam ik er, zonder veel pijn en moeite, toe me los te maken van alles om me heen, zelfs van de dagelijkse gebeurtenissen in huis, zelfs van mijn vader en moeder, van de oude werkster, van de klanten, die voor mij niet meer waren dan vage schaduwen die op de tegelvloer werden geprojecteerd of over de muren gleden. De gesprekken die mijn ouders 's avonds voerden, het heftige geschreeuw tijdens hun ruzies, hun geklaag, hun adviezen en hun verwijten, dat alles was in mijn zwijgende leven, dat afgesloten was voor alle geluiden van buitenaf, niet belangrijker dan het zoemen van de vliegen in de achterwinkel waar ik zat te werken, of het geluid van de wind die daarbuiten over de daken gierde...! Toch gebeurde het af en toe dat ik naar de wind zat te luisteren... Daarin hoorde ik melodieën die ik mooi vond...

Ik had nog maar heel weinig gezien en beleefd, maar innerlijk wel al veel meegemaakt en daardoor had ik in mijn binnenste voldoende verschillende vormen, voldoende gevarieerde gedachten en gevoelens vergaard en opgeslagen om voor mijzelf een bestaan te construeren dat naar buiten toe geluidloos was, maar waarin het van binnen heftig tekeer ging, kortom een bestaan vol schoonheid naar vorm en inhoud - tenminste, dat vond ik... Dat bestaan, dat ik het beste kan vergelijken met een tempel in een woestijn, bevolkte ik met alle mogelijke dingen en mensen, met feiten die ik toevallig had opgevangen of die ik ontleende aan wat ik in boeken had gelezen... En mijn fantasie deed de rest... Uiteraard was het vaak onsamenhangend en irreëel. Het was geen harmonieus geheel en het miste de scheppende kracht van de werkelijkheid, maar ik vermaakte mij er uitstekend in. En door voortdurende oefening, door een opmerkelijk soort automatisme van mijn hersenen

werd binnen in mij dat vermogen tot ideenvorming, die extreme bezetenheid om beelden op te roepen, met de dag sterker ontwikkeld, zodat mijn dromen om zo te zeggen een fysieke consistentie, een lichamelijke tastbaarheid kregen, waarin mijn zintuigen zich in een volmaakte illusie konden uitleven en in vervoering raken, veel beter dan in de werkelijkheid! Zonder te weten hoe het in zijn werk ging en zonder iets anders te doen dan te denken, heb ik sinds ik dertien jaar was seksuele genietingen gekend die zo uiterst complex waren en waarbij de gewaarwording van het hebben van gemeenschap zo intens was, dat ik duistere, dodelijke angstgevoelens kreeg, als ik ze beleefde.

Maar ik bleef ziekelijk en teruggetrokken van aard, ik had spichtige en krachteloze armen en benen en slappe spieren; net als vandaag de dag - want ik ben niet oud geworden, aangezien ik oud geboren ben - was mijn huid vaal, rimpelig en helemaal grijs, stroomde door mijn aderen dun, vrijwel kleurloos bloed; mijn longen haalden moeizaam adem, als die van een teringlijder. Al die lichamelijke gebreken schrijf ik toe aan die permanente spanning in mijn hersenen, die als enige van al mijn organen goed functioneerden... Aangezien ik altijd zat, ben ik eigenlijk niet gegroeid, en toen ik zestien was, was mijn rug gebogen als die van een oude man...

Toen ik gisteren in een stapel nutteloze en al lang afgedankte spullen zat te snuffelen, kwam ik een foto van mezelf tegen, die in die periode op verzoek van mijn moeder was gemaakt door een rondreizende fotograaf. Waarom had mijn moeder dat bizarre idee gekregen om dat beeld van mij als kind vast te leggen, terwijl daaruit haar meedogenloze egoïsme en al haar gevoelloosheid en gebrek aan zorgzaamheid als moeder zo duidelijk naar voren komt...? De foto is wat vaag en vergeeld. Maar de trekken en de uitdrukking van het gezicht zijn nog steeds zichtbaar tegen de verdwenen achtergrond. Nou, ik ben niet veranderd... Ik ben nog steeds wat ik toen was... een treurig, dor oud mannetje. Nee, echt, ik ben niet ouder geworden, behalve dat mijn haar, dat trouwens heel dun was, een dof wittige kleur heeft gekregen en dat mijn tanden - dat wil zeggen de tanden die ik nog heb - helemaal zwart geworden zijn en lijken op de wortels van dode struiken... En om aan te tonen hoe weinig levenssappen ik in mijn lichaam had: ik heb geen baardgroei! Als kind zag ik eruit als een oude man; als oude man lijk ik een ziek kind...! En toch, in welk menselijk wezen is meer vurigheid, meer vernietigend en moordend vuur samengebald dan in dat ziekelijke lichaam dat ik ben, en wie is zoals ik tot het uiterste van zijn verlangens gegaan...?

Het is opmerkelijk dat mijn dromen die in wakende toestand uitbundig en schitterend waren tijdens mijn slaap banaal, erbarmelijk en treurig banaal waren! Ik had toen, en dat is nog steeds zo, alleen maar dromen waarin ik niets volbracht, in alles faalde...! Ik kon en kan in mijn dromen nergens greep op krijgen, niets beetpakken, niets bereiken, niets aanraken...! En in vreemde tegenstelling tot mijn wakende dromen komen in die dromen alleen laag-bij-de-grondse beelden, platvloerse voorstellingen van het leven voor...!

Zo sta ik bijvoorbeeld op een station... Ik moet met de trein mee... De trein staat voor me, met sissende en stampende stoommachine... Bekenden die ik vergezel stappen zonder enig probleem in de wagons... Ik kan het niet... Ze roepen me... Ik kan het niet, ik sta als aan de grond genageld... Spoorwegbeambten lopen voorbij en sporen me aan: 'Stapt u toch in...! Stapt u toch in...!' Ik kan het niet... En de trein zet zich in beweging, meerdert vaart, verdwijnt. De seinschijven drijven de spot met mijn onmacht; een elektrische klok lacht me uit... Er arriveert nog een trein, en nog één... Tien, twintig, vijftig, honderd treinen verschijnen achtereenvolgens voor mij, bieden zich aan mij aan... Ik kan het niet... De een na de ander vertrekt zonder dat ik in staat ben geweest de treeplank of de handgreep van het portier te bereiken... En ik blijf daar maar staan, aan de grond genageld, onbeweeglijk en naakt - waarom naakt? - voor die mensenmassa's waarvan ik de ontelbare ironische blikken op me voel drukken.

Of ik ben op jacht... Van de velden met klaver en heide vliegen bij iedere stap patrijzen luid fladderend op... Ik leg aan... ik schiet... Mijn geweer gaat niet af, mijn geweer gaat nooit af... Hoe ik ook probeer de trekker over te halen, het is vergeefs! Het gaat niet af...! Heel vaak blijven de hazen staan en kijken me bevreemd aan; de patrijzen blijven midden in hun vlucht onbeweeglijk in de lucht hangen en kijken ook naar me... Ik schiet... ik schiet ...! Het gaat nooit af... Het is nooit afgegaan!

Of anders kom ik bij een trap... Het is de trap naar mijn huis. Ik moet naar huis toe...! Ik moet vijf verdiepingen omhoog... Ik til mijn ene been op, daarna het andere... en ik ga niet omhoog...! Ik word tegengehouden door een onverbiddelijke kracht en ik slaag er niet in mijn voet op de onderste trede van de trap te zetten... Ik kom niet vooruit, ik maak pas op de plaats, ik raak uitgeput door mijn zinloze pogingen naar boven te gaan... Mijn benen bewegen om beurten, met een duizelingwekkende snelheid... En ik kom niet omhoog...! Het zweet gutst langs mijn lichaam, ik ben buiten adem... En plotseling word ik wakker... met bonkend hart en een beklemd gevoel op mijn borst... met koorts in mijn aderen, waarin de nachtmerrie voortraast...

Dat droom ik 's nachts; dat droom ik steeds weer ...! Waarom die dromen en nooit andere...? Zijn die dromen misschien een symbool?

Ik heb denk ik voldoende verteld over mijn eenzaamheid en dromend doorgebrachte treurige jeugdijaren

om een goed idee gegeven te hebben van het armzalige, zwijgzame, onwetende, verlegen en hartstochtelijke wezen dat ik was, toen mijn ouders op zekere avond besloten dat ik naar Parijs zou gaan. Ik zeg 'mijn ouders', maar het geldt slechts voor één van hen, want mijn vader was tegen dat vertrek en om zijn verzet kracht bij te zetten, voerde hij onder andere het volgende argument aan, dat hij overigens te berde bracht op weifelende toon en met een onzekere blik in zijn ogen, om zo te zeggen met een air van 'wat kan het mij schelen': 'Hij is veel te stom om naar Parijs te gaan... Voor een ander zou Parijs verdorie een buitenkans geweest zijn...! Ach, als ik in Parijs was geweest...! Maar hij...! Wat moet hij nou in Parijs beginnen...! Hij zal nooit de weg kunnen vinden in Parijs... Ach, het arme kind...!'

Mijn moeder was een andere mening toegedaan... In al haar woorden was te proeven hoe graag ze van me af wilde... Waarom...? Was ik een last voor haar? Werkte ik haar tegen in enig opzicht? Dat deed me verdriet, niet om mijzelf, dat kan ik u verzekeren, maar vanwege haar... Ik vond het heel akelig haar op heterdaad te betrappen op egoïsme en gevoelloosheid. Op de tegenwerpingen van mijn vader, die trouwens steeds aarzelender werden, antwoordde zij: 'Zo'n baan...! Dat is een ongelooflijke kans... een unieke gelegenheid. Als we die niet aangrijpen zitten we voor altijd met hem opgescheept... Wat kan hij hier worden, behalve iemand die voedsel eet dat hij niet eens zelf verdient...!'

'Nou ja, hij helpt jou toch... Hij doet de boekhouding toch...!'

'Ja, dat is ook wel het minste!'

'Ja, maar Parijs...! Parijs...!'

'Is dat niet geweldig...? Hij redt zich wel...!'

Die buitenkans, die unieke gelegenheid, die baan die ze hadden weten te bemachtigen dank zij ik weet niet wat voor aanbevelingen van pastoors, was een aanstelling - deels als boekhouder, deels als kopiïst - op een administratiekantoor, en in de drie jaar dat ik daar heb gewerkt heb ik nooit kunnen ontdekken wat er geadmistreerd werd en of het kantoor zich bezighield met handel, industrie, financiën, kunstzaken, politiek, religie, militaire aangelegenheden, scheepvaart of koloniale zaken, want het was een beetje van alles en nog wat...

Uiteraard gebeurde er wat mijn moeder wilde. Wat mij betreft, geheel in overeenstemming met de goede familietradities was mij niets gevraagd. Vele anderen zouden blij zijn geweest dat ze konden vertrekken uit een huis waar niemand van hen hield, blij dat ze hun vrijheid konden verkrijgen en al hun jeugdromen nu helemaal tot grandioze ontplooiing konden laten komen... Maar ik aanvaardde deze beslissing met absolute onverschilligheid en - dat komt wellicht als iets uitzonderlijks over - zonder een greintje nieuwsgierigheid. Thuis of elders, wat maakte mij dat uit...! Ik had me immers al aangewend niet onder de mensen en niet tussen de dingen te leven... aangezien ik voelde dat ik slechts binnen in mijzelf kon leven.

Mijn moeder reisde met me mee naar Parijs en bracht me daar onder dak, want voor zo'n delicate taak had ze geen vertrouwen in mijn vader 'die altijd alleen maar stommititeiten uithaalde en geen benul had van de waarde van geld'... Ze maakte van deze reis gebruik om de banden met die oude vrienden van de familie weer aan te halen, met die brave kruideniers in de Marais-wijk, die een slecht lopende zaak hadden en ook een dochter, met wie ik later - als uitvloeisel van de uiterst komische omstandigheden waarover ik al heb verteld - zou trouwen. We werden vriendelijk ontvangen. Iedereen herinnerde zich weer een heleboel al vergeten dingen van vroeger, en in de algehele sfeer van vertedering en nostalgie werd afgesproken dat ik iedere zondag bij die oude vrienden van de familie zou gaan dineren, dat sprak toch vanzelf...!

'En we zullen een oogje in het zeil houden! En we zullen hem laten zien hoe het leven in Parijs toegaat... Hij zal als een kind van onszelf zijn... ons tweede kind...!'

Brave mensen...! O, brave mensen toch verschrikkelijk huiveringwekkend...!

Op hun aanwijzing koos mijn moeder, voor de somma van vijftien frank per maand, een kamer, of liever gezegd een onvoorstelbaar krot uit in een weezinwekkend pand in de Rue Princesse, waar gemeubileerde kamers verhuurd werden; de Rue Princesse was een smal, somber straatje dat permanent versperd werd door grote, zware wagens en waar licht en lucht nooit waren doorgedrongen... Een gevangenis...! Nadat mijn moeder voor de vorm de kamer had geïnspecteerd zei ze: 'Erg luxueus is het niet... Maar het is meer dan voldoende voor een jongeman uit de provincie... En verder woon je hier even ver van je kantoor als van de oude vrienden van de familie... En vergeet vooral ook niet dat de bus hier vlak langs komt... dat is heel handig voor de dagen waarop het regent...!'

Naar buiten toe kwam mijn kamer uit op een binnenplaats die even donker en even vochtig was als een waterput, maar niet zo groot. Als je het enige raam open deed, stootte je tegen het raam aan de overkant, waar talloze voddige kledingstukken aan de lijn hingen... Van binnen kwam hij uit op een angstaanjagende, stinkende overloop, waar het vocht langs de muur sijpelde, en die onmiddellijk de gedachte aan misdaad opriep... 's Avonds brandde op iedere verdieping in een hoek een klein waaklampje, waardoor schrikwekkende schaduwen bewogen over de muren, waarover weke insecten kropen...

Mijn buurman aan de rechterkant was een morsig, nors type die - dat hoorde ik later - op straat

plattegronden van Parijs verkocht, en verder ook, geloof ik, verboden plaatjes, die doorkijkkaarten genoemd worden; aan de linkerkant woonde een oude astmatische dame die wandtapijten repareerde... De huurders van de andere verdiepingen leken tot hetzelfde slag mensen te behoren, in armoedige omstandigheden te verkeren of een louche beroep uit te oefenen en bijna allemaal te behoren tot dat speciale, geheimzinnige en veront-rustende gilde van de straatventers...! Ik geef toe dat ik er niet erg gerust op was. Ik beken dat ik iedere keer als ik het huis in- of uitging een huivering, een zekere angst voelde... angst voor die muren, die trappen, voor al die droefgeestige en slijmerige duisternis, waar het iets heel onheilspellends werd iemand anders tegen te komen...

Mijn moeder had dat alles ongetwijfeld niet gezien. Zij had noch die muren, noch die trappen, noch die gezichten gezien, want ik kan niet geloven dat zij willens en wetens zo'n moordenaarshol voor haar zoon had uitgezocht...

De eerste drie nachten deed ik geen oog dicht, al was ik zo verstandig de grendel voor de deur te schuiven zodra ik binnen was. En ik dacht bijna met spijt terug aan mijn kamer daarginds, al was die ook beslist niet weelderig... en ik dacht ook met spijt terug aan die zo treurige binnenplaats waar mijn moeder - smoezelig en slonzig, op haar pantoffels sloffend door het vuil, waar ook de rand van haar rok doorheen sleepte - haar kleren aan de lijn ging hangen... en met evenveel spijt dacht ik terug aan die zo naargeestige straat, waar, altijd op hetzelfde tijdstip, als afgestompte schimmen, dezelfde voorbijgangers voorbijgingen...!

In dat huis in de Rue Princesse vond, een week nadat ik er mijn intrek had genomen, het enige dramatische avontuur plaats dat ik in mijn leven heb meegemaakt, want mijn huwelijk, dat eigenlijk zo tragisch is, en de zo onweerstaanbaar komische dood van mijn schoonmoeder, beschouw ik niet als avonturen, maar alleen als kleine incidenten die niet van belang zijn, of waarvan het belang alleen van pittoreske en anecdotische aard is. Ik neem aan dat u er dus begrip voor zult hebben dat ik u met enige zelfgenoegzaamheid en zelfs met enige trots vertel wat er gebeurd is...

Op een nacht - het zal zo ongeveer twee uur geweest zijn - was ik net in slaap gevallen... Ik ging heel laat slapen, want ik had boeken te pakken weten te krijgen en ik bleef lezen tot ik het boek van vermoeidheid uit mijn handen liet vallen... Ik was net in slaap gevallen, toen ik wakker schrok door een luide kreet... Die kreet scheen afkomstig te zijn uit de kamer aan de linkerkant, waar die oude vrouw van de wandtapijten woonde... Ik ging rechtop in bed zitten en luisterde... Eerlijk gezegd was ik niet verbaasd... Angstig...? Dat misschien wel... Maar verbaasd, nee...! Wat me verbaasde is dat wat daar gebeurde niet eerder was gebeurd... Wat was er toch gebeurd? Ik zat met kloppend hart te luisteren... Er klonk een tweede, zwakkere kreet... daarna geluiden alsof er gevochten werd - meubels waar tegenaan gestoten werd... iets zwaars waarmee gesleept werd, een doodsbanige stem die ik heel duidelijk hoorde... een verstikte vrouwenstem die meermalen riep: 'Help...! Help...!' Daarna niets meer...!

Ik stond op... Gehaast kleepte ik me in het donker aan... Mijn angst was op dat moment zo groot dat ik voor geen prijs een kaars zou hebben aangestoken...

In de kamer ernaast waren alle geluiden verstomd... En nu heerste in het hele huis een doodse stilte...

Wat zou ik doen...? Ik aarzelde lang voor ik een besluit nam... Was het geen hallucinatie geweest...? Ik luisterde nog eens... Niets...! niets...! Alleen het kloppen van mijn hart dat hevig bonkte... En die stilte vond ik nog angstaanjagender dan de geluiden, de stemmen, de doffe klappen...!

'Ik moet het weten...! Ik moet het weten...!' zei ik bij mezelf.

Ik deed de deur open en stond op de overloop. Het waaklampje was uit... Een walgelijke lucht van verbrande olie deed me terugdeinzen, zoals een jong paard steigert als het 's nachts een lijkenlucht opsnuift.

Helemaal ontdaan stond ik daar in het donker te beven over al mijn leden en ik voelde me heel nietig... heel nietig... Ach, zó nietig...!

Ik durfde, ik wilde, ik kon geen stap verzetten; de duisternis op de overloop drukte zwaarder, verpletterender op me dan een loden mantel... En de stilte was zo absoluut dat ik werkelijk de zwarte insecten over de muur hoorde kruipen...

Toch vatte ik weldra weer moed; de wens uit te vinden wat er gebeurd was, achter de reden te komen voor die kreten, dat hulpgeroep, die doffe klappen, verdreef, of liever gezegd, verdoofde mijn schrik en mijn angst... Want misschien was ik wel het slachtoffer geweest van een hallucinatie... Maar ik wilde er het fijne van weten, zoals mijn moeder altijd zei, wanneer ze werd geconfronteerd met een ingewikkelde en verwarde gebeurtenis, met iets wat ze niet begreep en wat ze koste wat het kost moest begrijpen... Ik vermeld deze herinnering, die kinderachtig of misplaatst kan lijken in een dergelijk verhaal, omdat ik me herinner - alsof ik die tragische momenten opnieuw beleef - dat gedurende die ogenblikken dat stupide zinnetje door mijn hoofd bleef spoken en dat ik in stilte, maar zonder ophouden die woorden steeds maar bleef herhalen: Ik wil er het fijne van weten, ik wil er het fijne van weten...!

Ik ging mijn kamer weer in, stak een kaars aan - o, wat kostte dat een moeite - en stapte opnieuw de overloop op.

Toen zag ik iets zo angstaanjagends dat ik opnieuw terugdeinsde... Maar dat moment van zwakte duurde

maar heel kort en door mijzelf met enorme inspanning te vermannen was ik het gauw teboven. Dit is wat ik zag:

De deur aan de rechterkant, de deur van die kamer waar de oude dame van de wandtapijten woonde, stond wijd open... Een stuk wittige stof en twee voeten staken over de drempel, twee onbeweeglijke, blote voeten, twee voeten die rechtop stonden als voeten die toebehoren aan iemand die op zijn rug ligt...

Het komt maar zelden voor dat dingen - met uitzondering van ogen - van zichzelf angstaanjagend zijn. Dat zijn ze alleen door de omstandigheden waarbinnen zij op een bepaald moment voorkomen en door de gebeurtenissen waarin zij geen andere rol vervullen dan dat ze daarin - ik zeg niet eens een aandeel hebben gehad, maar alleen aanwezig zijn geweest...!

Wat mij aan die voeten angst inboezemde waren niet de voeten zelf, maar de kreten, het hulpgeroep, het gebonk dat ik had gehoord en waardoor zij duidelijk de functie van een getuigenis kregen. En verder moet ik erbij zeggen... dat dat algemene afgrijzen gepaard ging met een zeer persoonlijk afgrijzen; ik heb altijd een gevoel, misschien niet van ontzetting, maar wel van onoverwinnelijke afkeer gehad ten opzichte van blote voeten. Ik zou niet kunnen uitleggen waarom... maar de aanblik van blote voeten roept bij mij altijd de zo uiterst afschuwelijke nachtmerrieachtige beelden op van embryo's... associaties met larven, foetussen... ja, met de hele angstaanjagende en gruwelijke nachtmerrie van het onvolledige, het onvoltooide!

Het duurde enige tijd voor ik mijn blik kon losmaken van die voeten, die eerst stijf en star leken als de voeten van een dode, maar die daarna, doordat ik er strak naar bleef kijken, schenen te beschikken over een eigen droevig leven... Ik had in elk geval sterk de indruk - maar misschien was dat een illusie die werd veroorzaakt door het flakkerende licht van de kaars - dat de grote teen van de linkervoet verschillende keren een krampbeweging en - moet ik dat wel opschrijven? - een grimas maakte, een echte grimas, als een gezicht. Toen ik gewend raakte aan dat vreemde bewegende licht van de kaars, waardoor zowel kleuren als vormen veranderd werden, kreeg ik tenslotte ook de indruk dat dat stuk stof waarover ik hiervoor gesproken heb, helemaal bevestigd was met bloed...

Vastbesloten er achter te komen wat er aan de hand was liep ik tot voor de kamer en strekte mijn arm met de kandelaar zo ver mogelijk de duisternis van de kamer in:

Er lag een vrouw - de oude vrouw van de wandtapijten - op de vloer; haar keel vertoonde een gapende wond, waarin het bloed in zwarte, glimmende klonters stonde. Ze was bijna naakt en haar huid was heel bleek... Op haar arme doorgesneden keel, op haar magere borst, op haar benige armen, op haar rimpelige buik, op haar grijzende haren, overal zat bloed... grote spatten bloed... Ik herinner me dat haar hele hand in een rode plas lag, die zich rondom haar over de vloer verspreidde...

Ik dacht dat ik flauw zou vallen, maar raapte al mijn moed en kracht bij elkaar en snelde naar de vrouw toe, boog me over haar heen om te constateren, te voelen dat ze niet dood was... dat ze misschien nog ademde...! Ik had de kandelaar in mijn rechterhand en ik herinner me nog dat, toen ik me over de oude vrouw boog, een druppel vloeibare was in haar opengesperde oog viel, op haar met doodsangst vervulde oog en daar als een wittig leukoom bleef liggen.

En nog steeds klonk in mij die zin, die me niet losliet en die nu door mijn hoofd mij danste als een refrain: Ik wil er het fijne van weten... Ik wil er het fijne van weten...!

Ik zette de kandelaar naast het lichaam neer en begon alle delen ervan te betasten... De ledematen waren nog warm en soepel... Maar de buik begon al koud te worden en het hart klopte niet meer! De arme oude vrouw was inderdaad dood, morsdood!

Wel, ik wil tegenover u bekennen welke vreemde gewaarwording deze constatering bij mij teweegbracht... Het was bijna een gevoel van vreugde... Niet echt helemaal vreugde... maar iets aangenaams, een soort opluchting, een soort bevrijding. Ik kon ruimer ademhalen, mijn ledematen voelden lichter aan, mijn hersenen waren vervuld van een kalme rust... Ik voelde geen schrik en angst meer en om de waarheid te zeggen was ik bijna blij dat de oude vrouw dood was...! Daar ze dood was, stond mij niets anders te doen dan bij mijzelf te zeggen dat ze inderdaad dood was; als ze nog had geleefd, zou het heel gecompliceerd geworden zijn: dan had ik moeten proberen haar weer helemaal tot leven te wekken... En ik begreep dat ik die verantwoordelijkheid niet aan had gekund.

'Inderdaad,' zei ik met wonderbaarlijke gelijkmoedigheid, 'zowel voor haar als voor mij is het beter dat ze dood is...! En we weten er allebei het fijne van...!'

Bij het zeer zwakke schijnsel van de kaars zag ik in de kamer sporen van geweld en strijd: de lakens waren van het bed af getrokken, twee stoelen waren omgevallen, de laden van een commode waren leeggegooid, een glazen bol was gebroken en de scherven ervan lagen verspreid over de tegelvloer te glinsteren tussen de kapotte voorwerpen. In het begin gingen mijn gedachten bij het zien van deze wanorde niet verder dan de constatering dat het een enorme wanorde was... Hoe vreemd het ook moge klinken, op dat moment, daar bij dat nog warme, verminkte lijk, bij al dat vergoten bloed en die sporen van een worsteling, kwam de gedachte niet bij me op dat de oude vrouw was vermoord, alsof dergelijke dingen heel natuurlijk waren en

zomaar, geheel vanzelf gebeurd waren!

Allereerst trok ik het omhoog geschoven, gescheurde en bebloede nachthemd weer over de ontblote buik van de oude vrouw, daarna sloeg ik mijn armen om het lijk heen, waarbij mijn gezicht, mijn borst en mijn handen helemaal besmeurd werden met kleverig bloed, en probeerde het op te tillen, te verslepen om het op bed te kunnen leggen... Twee keer liet ik het met een doffe bons weer vallen... Plof...!

'Ik wil er het fijne van weten... ik wil er het fijne van weten...!' zong de stem binnen in mij met steeds grotere hardnekkigheid.

En toen ik voor de derde keer het lijk, dat te zwaar was voor mijn zwakke armen, probeerde beet te pakken, werd er plotseling een zware hand op mijn schouder gelegd.

Ik slaakte een kreet en draaide me om... En ik zag twee wrede, spottende ogen, een vuile baard, een weerzinwekkend open hangende mond - de mond, de baard en de ogen van mijn buurman de straatventer...

'Aha...!' zei hij. 'Je bent erbij...!'

'Wat doe je hier...?' ging hij verder.

Van verbazing kon ik geen woord uitbrengen, alleen van verbazing, want ik had geen idee dat zijn aanwezigheid consequenties voor mij zou kunnen hebben, en het enige wat mij angst inboezemde was het angstaanjagende dat van hemzelf uitging.

'Wat doe je hier?' herhaalde hij.

'Ik weet het niet...!' stamelde ik.

'Zo, weet je dat niet...! Weet je dat niet...! Die is goed...!'

En hij schudde me ruw door elkaar... En in zijn ogen gloeide een onheilspellend vuur. Hij was ook in zijn nachthemd, met blote benen, dichtbehaarde benen.

'Waarom ben je hier?'

En zonder te weten wat ik antwoordde, gaf ik als antwoord het refrein dat door mijn hoofd spookte: 'Ik wilde er het fijne van weten...! Ik wilde er het fijne van weten...!'

'Zo, je wilde er het fijne van weten...! Nou... wacht maar eens af...!'

Hij liet me los, liep de kamer uit en deed de deur dicht... En vlak daarna hoorde ik zijn stem door het trappenhuis weerklinken: 'Moord...! Help! Help...!'

Deuren werden geopend, dichtgeslagen. En van de ene verdieping naar de andere klonk het geluid van naar elkaar roepende stemmen... En de het geschreeuw van de straatventer weerklonk nog luider: 'Moord...! Moord...! Moord...! Moord...!'

Helemaal verwaasd had ik me naast het lijk op de grond laten neervallen... En ik herhaalde, op de melodie van een oud liedje uit mijn geboortestreek: 'Ik wil er het fijne van weten...! Ik wil er het fijne van weten...!'

Door het hulpgeroep en het geschreeuw van de straatventer door het trappenhuis was iedereen in huis wakker geworden en uit bed gekomen. En weldra drong een groep nieuwsgierigen de kamer van de oude vrouw binnen; sommigen hadden in de haast zomaar iets aangetrokken, anderen waren in nachthemd, maar ze zagen er allemaal zo schilderachtig slordig uit, ze hadden allemaal zo'n expressieve uitdrukking vol angst en schrik op hun gezicht, dat ik ondanks mijn totale verwaasdheid opmerkte hoe komisch ze eruit zagen en van die aanblik genoot - dat duurde maar heel even - ervan genoot als van een uiterst vermakelijk schouwspel. Zelfs nu, na al die jaren, zie ik de meeste van die laffe, angstige en wrede koppen nog voor me en kan ik me er nog steeds vrolijk om maken...

De een na de ander kwamen zij de kamer in, elk met een kleine kandelaar in de hand, keken reikhalzend om zich heen en vroegen: 'Wat is er aan de hand...? Wat is er aan de hand?'

En iedere keer antwoordde de straatventer: 'Hé, dat zie je toch... Zij is dood...! En hij heeft haar vermoord...!'

'O, mijn hemel...!'

En met een priemende wijsvinger wees hij beschuldigend naar mij, om de verontwaardiging van iedereen over mij af te roepen... En om te bereiken dat er bij niemand enige twijfel overbleef, legde hij met snelle gebaren uit: 'Ik heb hem betrapt toen hij haar net gedood had... Ze lag op haar rug op de vloer... en hij lag boven op haar... en hij hield haar zo bij de keel... En hij voelde aan de wond die zijn mes had gemaakt, zó...! zó...!'

Hier en daar klonken uitroepen van afgrijzen en misschien ook wel een paar tegenwerpingen, enige twijfel...

'Maar kijk dan toch naar hem...', hield de straatventer vol... 'Kijk maar naar zijn nachthemd, naar zijn handen, naar zijn gezicht... Alles zit onder het bloed!'

'Dat is waar...! Dat is waar...!'

'O...! O...! O...!'

Een vrouw zei: 'Het is nog bijna een kind!'

Een ander zei: 'Hij heeft nog geen baard...'

Een derde zei alleen maar, met bewondering in haar stem: 'Zo...! Moet je dat nou zien!'

Toen drong de straatventer aan: 'Maar kijk dan toch naar hem...! Hij kijkt als een dier dat in de val zit...!'

'Dat is waar...! Dat is waar...!'

Zoals ik hiervoor al heb verteld, was ik door mijn pogingen het lijk op te tillen zo uitgeput geraakt dat ik me ernaast had laten neervallen... Ik verroerde me niet... En ik keek naar al die mensen, ik keek naar de straatventer, zonder te horen, zonder te begrijpen dat hij mij beschuldigde van de moord op de oude vrouw van de wandtapijten... Er ging geen enkele gedachte door me heen... Mijn hoofd was leeg, volkomen leeg...! En alles wat zich om mij heen afspeelde was me zo vreemd, zo totaal vreemd, en was zo verwrongen, zo onsaamenhangend, dat het me onmogelijk was in te zien dat ik niet droomde... Ik weet nog dat al die gestalten voor mij geen enkele fysieke consistentie meer hadden... Het waren schimmen, die van vorm veranderden bij het minste tochtje dat door de deur naar binnen kwam, die vervluchtigden en daarna weer opnieuw een onduidelijke vorm aannamen... Ik volgde ze met mijn blik, zoals je in de lucht rookpluimen volgt, of wolken, of de damp die 's morgens van een rivier opstijgt.

De bedrijvige, angstaanjagende straatventer kwam op me af, dwong me op te staan en greep me ruw bij mijn schouder: 'Hoe heb je haar gedood...? Waarom heb je haar gedood...? Geef antwoord...!'

En toen ik bleef zwijgen, drong hij aan: 'Vooruit...! Geef antwoord...!'

En hij schudde me zo heftig door elkaar dat hij bijna mijn sleutelbeen brak. En ik had ook het gevoel alsof mijn hersens in mijn schedel klotsten, als water dat in beroering wordt gebracht... Ik was duizelig...

'Geef dan antwoord...!'

Automatisch antwoordde ik: 'Ik weet het niet...! Ik weet het niet...!'

Triomfantelijk draaide de straatventer zich om naar de nieuwsgierige menigte en nam hen tot getuigen van mijn woorden: 'Zien jullie wel...!' zei hij... 'Jullie horen het...! Hij bekennt!'

'Ja...! Ja...! Ja...!'

Ik zag monden die me uitscholden, ogen die me vervloekten, vuisten die woedend en dreigend naar me werden opgeheven... Een vrouw met een rode omslagdoek om zich heen en een klein olielampje in haar hand stelde voor mij ter dood te brengen.

'Ja...! Ja...! Ja...!'

De straatventer kwam tussenbeide: 'Nee...! We moeten hem niet aanraken... Hij moet op het schavot sterven... Laten we op de commissaris wachten... Ze zijn de commissaris gaan halen...'

Een oude man schudde zijn hoofd... Hij zei: 'Hoe is het mogelijk...! Hij is zo zwak... En die wonden zijn zo gruwelijk... Haar keel is met één haal doorgesneden...!'

'Kijk dan naar al dat bloed op zijn nachthemd', wierp de straatventer tegen, 'en naar zijn rode handen en zijn helemaal besmeurde gezicht... En hij bekennt toch...!'

'Dat is waar...! Dat is waar...!'

De oude man hield vol: 'Dat ontken ik niet... Maar hij is wel erg zwak... En hij ziet eruit of hij achterlijk is...!'

'Maar hij bekennt... Je hebt het zelf gehoord...!'

En hij richtte zich tot de omstanders en vroeg met luide stem: 'Jullie hebben het toch allemaal gehoord...?'

'Dat is waar...! Dat is waar...!'

'En hij woont hier pas een week...! Wat is hij hier komen doen...? Waarom is hij hier...?'

'Dat is waar...! Dat is waar...!'

Daarna praatten ze over de oude vrouw, over haar deugden, over haar goedheid; men prees haar armoedige, lijdzame leven... Ze was een heilige... Iemand die zo'n vrouw doodde moest wel volkomen harteloos zijn...! Die moest echt een misdadige inborst hebben...! Enkele mensen huilden...

Hoe lang die scène duurde? Ik heb er geen idee van. Ik hoorde niets meer... Ik was helemaal versuft... Ik voelde een enorme behoefte om te gaan slapen... En toen de commissaris, met een paar agenten op zijn hielen, binnenkwam, was mijn geest ver weg van het huis, van de straatventer, van het lijk... Mijn geest was teruggekeerd naar mijn geboortestreek daar ver weg, naar mijnheer Narcissus, naar mijn moeder, naar al die keren dat ik lange tijd met mijn voorhoofd tegen het venster van mijn kamer had geleund...

'Hoe heet je...?' vroeg de commissaris.

'Ik weet het niet...! Ik weet het niet...!' antwoordde ik.

'Je wilt niet zeggen hoe je heet...?'

'Ik weet het niet...!'

De commissaris bromde: 'Zo...! H'm...!'

Daarna liet hij me achter onder bewaking van de agenten, onderzocht het lijk, inspecteerde de kamer

waar het misdrijf had plaatsgevonden en daarna de mijne, waarbij hij steeds op de voet gevolgd werd door de kruiperige, praatzieke straatventer, die steeds maar weer zei: 'Mijnheer de commissaris, het zit zo in elkaar...'

De commissaris was een klein, dik mannetje, dat snoef en blies als een paard. Ondanks de ernst van de zaak, ondanks het lijk en het bloed, had hij een opgeruimd gezicht, zag hij eruit als een opgewekte, goedmoedige drinkebroer, die door de zorgen om de verantwoordelijkheid die op hem rustte niet ernstig en streng was geworden. Hij boezemde me geen angst in. Integendeel, zijn bedrijvigheid amuseerde me enorm. Hij liep naar binnen, keerde om, draaide in de rondte, ging naar buiten, kwam weer terug en liep weer naar buiten met zo'n komische gehaastheid dat hij wel een marionet uit een pantomime leek. En de straatventer, die ook een marionet leek, maar dan een onheilspellende marionet, deed hem in alles na, kwam binnen, keerde om, draaide in de rondte, ging naar buiten, kwam weer terug en liep weer naar buiten, terwijl hij voortdurend praatte en gesticuleerde. Op de overloop stonden de andere bewoners nieuwsgierig naar dat heen en weer geloop te kijken, zonder één enkel gebaar van de commissaris en de straatventer te missen. En ik, geflankeerd door twee onverschillige, zwijgende agenten, deed hetzelfde als de andere bewoners, zonder er ook maar een seconde aan te denken dat ik een van de hoofdrolspelers in dit drama was. En ik herinnerde me dat ik vroeger als kind in circustenten op de kermis dergelijke scènes had gezien, al waren die misschien niet zo intens komisch en werd daardoor de gruwelijke grootsheid van de misdaad niet zo volkomen tenietgedaan.

Toen de commissaris zich tenslotte zowel van de misdaad als van de ruimtelijke indeling van de plaats van het misdrijf had vergewist, gaf hij de nieuwsgierigen het bevel terug te gaan naar hun kamer... Daarna richtte hij zich tot de straatventer, die hem ik weet niet wat voor aantijgingen in zijn oor fluisterde: 'Wat voert u hier uit? Gaat u weg!'

Maar de straatventer verzette zich: 'Maar ik heb het allemaal gezien, mijnheer de commissaris! Mijn aanwezigheid hier is absoluut noodzakelijk! Ik ben de enige getuige...! Want ik heb alles gezien.'

'Hoe heet u?'

'Isidore Borgne, mijnheer de commissaris.'

'H'm! H'm...! Wat voor werk doet u?'

'Ik ben straatventer...'

'Aha...! Wat voor werk doet u, verdomme!'

'Ik verkoop plattegronden van Parijs...'

'Prima...! Dat is mooi...! Laat me nu met rust... Als ik u nodig heb, laat ik u wel roepen...'

'Maar mijnheer de commissaris...!'

De brave commissaris werd boos omdat hij zo bleef aandringen en riep een agent: 'Reken die vent in,' beval hij... 'En bewaak hem.'

De straatventer protesteerde voor de vorm: 'Ik ben een nette burger... Dat kan toch zomaar niet...!'

En hij gaf zich lijdzaam, maar enigszins angstig over aan de agent.

Toen de overloop helemaal ontruimd was deed de commissaris de deur van de kamer weer dicht; deze werd nu verlicht door twee kaarsen die op de schoorsteenmantel stonden en door een olielamp op een tafeltje dat - dat herinner ik me nog - vol rode lappen lag. Ik stond nog steeds tussen die twee agenten in en het lijk lag aan mijn voeten op de vloer, waar de plas bloed steeds groter werd ... De magistraat pakte een stoel, ging tegenover me zitten, veegde zijn voorhoofd af, hijgde even uit... En nadat hij me een paar seconden lang aandachtig had aangekeken zei hij: 'Zozo...! Zozo...! Nu gaat het tussen ons tweeën.'

Het deed me allemaal niets... En op dat tragische moment voelde ik me zelfs innerlijk vrij... Ik moet ook bekennen dat het lijk me geen angst meer aanjoeg... Het maakte alleen nog de indruk op me van een kapot oud meubelstuk, een gescheurd oud vloerkleed... Nee, echt, ik had niet meer het gevoel dat dat bewegingloze ding een levend mens was geweest... Al mijn nieuwsgierigheid ging uit naar de commissaris, naar zijn ronde, door alcohol roodgeaderde gezicht, naar zijn horlogeketting die over zijn dikke buik hing, en naar zijn broek die strak zat om zijn korte dikke dijen en in zijn knieholten heel lelijke plooiën vertoonde. Terwijl ik nieuwsgierig naar hem keek, zoals je naar een spotprent kijkt, kwam geen seconde de gedachte bij me op dat achter dat alledaagse gezicht, achter dat potsierlijke specimen van misvormde menselijkheid, een maatschappelijke kracht schuilging... en zelfs meer dan een maatschappelijke kracht, de hele maatschappij, met haar onverbiddelijke rechten om te berechten en te straffen...!

Ik heb sindsdien vele malen nagedacht over die gruwelijke en angstaanjagende fictie die men aanduidt als: de maatschappij...! En vele malen heb ik me afgevraagd door welke morele tekortkomingen, door welke intellectuele afwijkingen het komt dat alle personen aan wie die zogeheten maatschappij haar eigenmachtige rechten om te berechten en te straffen overdraagt, allemaal een fysieke verwantschap, een uiterlijke gelijkenis vertonen, waardoor al meer dan tweeduizend jaar lang alle gezichten van rechters hetzelfde zijn en allemaal dezelfde onheilspellende misvormingen vertonen die wijzen op onrechtvaardigheid, meedogenloosheid en misdadigheid.

Dit commentaar is niet van toepassing op mijn commissaris, want dienst gezicht vertoonde geen

beroepsafwijkingen, maar was alleen getekend door alcohol, en de hoogrode lelijkheid ervan was zo opgewekt dat het niet bij me opkwam angst voor hem te voelen, zoals iedereen, of hij nu schuldig of onschuldig is, tot in het merg van zijn botten angst hoort te voelen voor de rechter die hem ondervraagt...

Ik bekeek de commissaris dus aandachtig en ik zag hem niet meer in de kamer waar hij tegenover me zat, dat wil zeggen in zijn maatschappelijke functie; ik zag hem in zijn menselijke functie, dat wil zeggen in het cafeetje, waar hij naar mijn idee iedere dag zijn rode tronie nog roder kwam maken en een nieuwe laag alcoholvernys over zijn wangen kwam leggen en waar hij, in de vreugde van het drinken, in de betoverende droom van de dronkenschap, meer en meer de wreedheid van zijn beroep kwijtraakte... En ik waardeerde het werkelijk in hem dat hij een dronkaard was, want dronkaards zijn beste mensen en altijd geweldige dichters.

Plotseling vroeg de commissaris me: 'Kom, vooruit, vertel me eens waarom je die oude vrouw gedood hebt.'

Ik had de vraag, die hij hijgend en onduidelijk sprekend stelde, niet goed begrepen. Ik zei automatisch: 'Ik wilde er het fijne van weten.'

De commissaris brieft als een paard.

'Hoezo, het fijne ervan weten', zei hij. 'Het fijne waarvan? Wilde je haar aanranden...?'

'O, mijnheer de commissaris...'

'Nou, leg het dan eens uit...! Hè? Wat bedoel je met dat fijne van je?'

En zonder me de tijd te geven te antwoorden, vroeg hij abrupt: 'Hoe heet je?'

Ik noemde mijn naam.

'En wat doe je hier?'

Ik vertelde het hem.

'Hoe oud ben je?'

'Twintig!'

'En waar kom je vandaan?'

En toen vertelde ik hem over mijn geboortestreek, over mijn moeder en over mijnheer Narcissus en mijn hondje Bijou, over mijn ziekte, over onze reis naar Parijs en de oude vrienden van de familie, en over de vreselijke angst die ik vanaf de allereerste dag op de trap van het huis voelde...

De commissaris onderstreepte iedere zin met uitroepen als: 'Zozo! Allemachtig...! Allemachtig...!' en hij blies als een blaasbalg!

Toen ik klaar was met mijn verhaal, zei hij: 'Het is curieus...! Het is curieus...! Een jonge vrouw, mijn hemel... ik zou het niet goedpraten als je die had gedood... In het vuur van de hartstocht weet een mens niet meer wat hij doet... Dat is nou eenmaal zo! Maar een oude vrouw als zij...! Dat gaat werkelijk te ver...! Je bent dus gek...?'

'Maar ik heb haar niet gedood, mijnheer de commissaris', riep ik uit alle macht. 'Ik heb haar niet gedood...!'

'Wat zit je me hier dan al een half uur lang te vertellen? Wie heeft haar dan gedood...?'

'Dat weet ik niet...!'

De commissaris stond op, greep me bij mijn schouders en keek me strak aan: 'Het was de straatventer hè...! Vooruit, zeg op...! Maar zeg het dan toch...!'

'Nee... Ik weet het niet... Ik heb niets gezien... En daarom wilde ik er het fijne van weten!'

De commissaris dacht even na en nam toen resoluut een beslissing: 'Dit is allemaal niet duidelijk!' zei hij. 'Ik neem je mee naar het huis van bewaring... En dat geldt ook voor die straatventer... Jullie zoeken het maar uit bij de rechter-commissaris!'

En hij gaf de agenten het bevel: 'Iedereen naar het huis van bewaring...! Rechts uit de flank, mars...!'

Ik werd dus naar het huis van bewaring gebracht. Onderweg bleef de straatventer onophoudelijk protesteren: 'Ik ben een Frans staatsburger...! Ik ga me beklagen bij Rochefort...!'

In de loop van de dag was er een razzia gehouden onder boeven en prostituées. Alle cellen van deze gruwelijke gevangenis zaten stampvol, vol figuren die er inderdaad nogal sinister uitzagen, maar voor wie ik meer medelijden dan angst voelde. Ik zal niet proberen de smerigheid en de stank van die vertrekken weer te geven. Die gaan alle verbeeldingskracht te boven, en ik geloof niet dat de taal woorden heeft die sterk en vernietigend genoeg zijn om er een indruk van te geven. Ik werd er fysiek zo door geschokt dat ik bijna flauwviel. Ik had het gevoel dat ik in één klap alle dodelijke ziektes over me uitgestort kreeg. De lucht was zo verpest door allerlei kwalijke dampen dat hij echt niet meer in te ademen was. Hij bleef steken in mijn luchtpijp, als een schurende, kleverige vaste stof.

De mentale klap die ik ervan kreeg was nog veel erger. Lange tijd voelde ik me overweldigd alsof er een ondraaglijke, pijnlijke last op mij rustte.

Wat in zo'n krioelende mensenmassa duidelijker naar voren komt dan slechtheid en misdadigheid is de armoede, de onmetelijke wanhoop waartoe de maatschappij levende wezens kan brengen, levende wezens die

hersenen en gevoelens hebben - hoe rudimentair of misvormd die ook mogen zijn -, die denken en liefhebben...! Dat zijn de twee dingen die de mens tot mens maken, en er is geen blik waarin ik die niet heb herkend, zelfs in de ogen van de meest primitieve en diep gezonken figuren...! En die wezens, die ondanks alles in de duisternis van hun verstand en hun geweten een glimpje menselijkheid bewaren, worden behandeld op een manier waarop men ratten of pissebedden niet zou durven behandelen...! Hier in die gruwelijk overvolle vertrekken zitten mensen van alle leeftijden door elkaar... Naast verstokte zwerfers en ervaren rotten op het gebied van ontucht en misdaad, ziet men kinderen, arme kinderen van twaalf jaar, die men dergelijke contacten toch gemakkelijk zou kunnen besparen en die heel vaak na één nacht in deze hel te hebben doorgebracht voor het leven getekend zijn... Ze zijn hier onwetend en zo onschuldig als aan hun lot overgelaten kinderen maar kunnen zijn, binnengekomen, en ze komen bezoedeld - soms van lichaam, maar altijd van geest - weer naar buiten! Dit is een leerschool van de staat, van de staatsjustitie, voor het strafkamp en het schavot.

Ik twijfelde er geen moment aan dat zich bij deze toevallige verzameling mensen, die in meer dan beestachtige omstandigheden hier in deze kerker van het huis van bewaring opgesloten zaten, velen waren die net als ik onschuldig waren, of van wie de enige misdaad was dat ze, terwijl er zoveel huizen leeg waren, de winkels zo vol lagen en er zoveel rijkdommen verkwest werden, geen onderkomen, geen kleren en geen homp brood hadden...! En bij de huiveringwekkende aanblik van al die armoede en ellende herinnerde ik me iets wat ik nog geen drie dagen geleden had meegemaakt, een angstaanjagend dramatisch voorval, dat tevens zo doodgewoon en alledaags was!

Die ochtend was ik op mijn gebruikelijke tijd als een gehoorzame automaat op weg naar mijn kantoor. Het regende... Een van die zo trage, treurige Parijse regentjes die, nog meer dan door je kleren, tot diep in je ziel doordringen. Op de straat, die vol plassen stond, lag voor een kruidenierswinkel een grote hoop afval... Gebogen onder hun glimmende paraplu's liepen de mensen voorbij, en in de goten borrelde smerig geel water. Er kwam een hond langs, hij rook aan de hoop afval en liep minachtend door, ongetwijfeld omdat hij met zijn feilloze hondeverstand had begrepen dat er niets van zijn gading tussen zat. Daarna kwam er een oude, in lompen gehulde vrouw met een uitgemergeld gezicht, moeizaam over het trottoir aanhobbelen. De vodden die haar als kleding dienden dropen van de regen, waardoor haar zware, waggelende tred nog slepender werd... Ze zag de hoop vuilnis waarvoor de hond zijn neus had opgehaald, bleef staan, boog haar stokoude rug en begon met haar hand in het afval te wroeten. Wat zocht ze? Net als al die arme verschoppelingen die in hun hart de onmogelijke hoop blijven koesteren dat ze iets zullen vinden dat hen zal verlossen en die geluk en rijkdom zien schitteren in het door de huizen uitgebraakte afval, hoopte ze misschien een kostbaar voorwerp te vinden dat ze zou kunnen verkopen, of gewoon een stuk brood dat ze zou kunnen opeten...! Ik keek naar haar met een van medelijden vervulde nieuwsgierigheid, en doordat het op dat moment harder was gaan regenen, zat haar door het regenwater zwaar geworden jurk tegen haar lichaam geplakt, zodat te zien was hoe meelijwekkend mager haar botten waren... Haar hand wroette als een grijphaak in het afval... Plotseling had ze een sinaasappel te pakken, waarvan de helft verrot en beschimmeld was...! Ze veegde het vuil ervan af aan het vuil van haar mouw, bracht hem met een uitgehongerde beweging naar haar mond en begon hem gretig, gulzig, schrokkerig op te eten... Ik kreeg er een intens beklemd gevoel van in mijn borst... Ik had er geen idee van dat de ellende van de armen zo schandalig groot was dat ze gedwongen waren straatvuil te eten...! Ik voelde in mijn zak of ik een paar stuivers had, vond een vijffrankstuk en gaf dat met tranen in mijn ogen aan de oude vrouw... Ze pakte het muntstuk met dezelfde vinnige, ruwe beweging waarmee ze de sinaasappel had gepakt, zonder me te bedanken, zelfs zonder me aan te kijken... En met veel gespetter stak ze, bijna lichtvoetig, de straat over en haastte zich naar de winkel van een wijnhandelaar, waar ze weldra in verdween... En ik hoopte... o ja, ik zweer het u, ik hoopte vurig dat ze zich zou bedrinken en met mijn glimmende geldstuk wat vergetelheid en wat vreugde voor zichzelf zou kopen!

Ik nam alle gezichten om me heen aandachtig op... Ja, inderdaad, het waren misdadigersgezichten, omdat het hongerige gezichten waren... Hoeveel soortgelijk, en ongetwijfeld nog erger leed bestond er onder al die in vodden geklede mensen, waar de vertrekken van het huis van bewaring vol mee zaten...! En ik voelde een onmetelijke liefde voor hen...!

Tijdens die nacht, in die weerzinwekkende gevangenis, waar allerlei soorten mensen zaten, moordenaars, zwerfers, dieven, dronkaards, werd het me plotseling in een flits duidelijk dat de maatschappij de misdaad met onvermoeibare volharding in stand houdt, en dat zij dat doet door middel van armoede en ellende. Het lijkt wel alsof de maatschappij zonder misdaad niet kan functioneren. Ja, de wetten die zij uitvaardigt en de straffen die zij oplegt, zijn in feite slechts de voedingsbodem voor de armoede... Zij wil dat er arme mensen zijn, omdat zij misdadigers nodig heeft als de basis voor haar overheersing, om haar uitbuiting te organiseren...! En ik begreep dat degene die eenmaal tot misdaad is vervallen door de noodzaak om in leven te blijven, zich daar nooit, helemaal nooit, weer bovenuit kan werken. De maatschappij duwt hem er met de dag en met het uur verder en dieper in... Zij lijkt op een voorbijganger die over de oever van een rivier loopt, ziet hoe een drenkeling in het water spartelt en hem roept, en dan steeds maar stenen blijft gooien om hem voor

altijd in het donkere water te doen verdwijnen...!

De hele nacht bleef ik zwijgend zitten in een hoek van dat vertrek, dat verlicht werd door het lugubere schijnsel van een gaspit, waarvan de vlam flakkerde door al die pratende stemmen... Er streken mensen langs me, er stootten mensen tegen me aan; vieze oude mannen, met een krankzinnige blik in hun ogen, fluisterden me gruwelijke woorden in het oor. Ik zei niets... ik keek, en meer en meer verzonk mijn geest in diepe treurnis...

En de straatventer liep zelfgenoegzaam en praatziek heen en weer, hij tutoyeerde iedereen... Hij was oude bekenden tegengekomen... oude makkers in de misdaad...

Pas 's morgens wist ik, ondanks de ondervragingen door de commissaris, zeker dat hij de oude vrouw van de wandtapijten had vermoord.

'Ja, ja! Nu heb ik het door... Hij is het...! Hij is het...!'

En verder zei ik bij mezelf: 'Misschien heeft hij er eigenlijk wel goed aan gedaan haar te doden. Ik weet het niet... Ik zal hem niet aangeven... O, mijn hemel, nee...! Laten zij het maar samen regelen, de justitie en hij!'

Ik was mijn hoekje niet uit gekomen, helemaal in de ban van het onverwachte van het avontuur en het zo nieuwe schouwspel dat ik voor me zag. Ik kan eerlijk zeggen dat dit de eerste keer was dat ik armoede zag, totale armoede, zoals die eigenlijk alleen in Parijs bestaat.

In de provincie, in de kleine stadjes en op het platteland, is de armoede maar betrekkelijk, omdat iedereen - arm of rijk - elkaar kent... En verder bieden akkers, bossen, oude verlaten bouwvallen, wergwerkershutjes, dode boomstronken, toch altijd enige gastvrijheid...! Zwervers vinden een hol om in te schuilen, fruit aan de bomen, en in de huizen bijna altijd een stuk brood... In Parijs vinden ze niets. De mensen hebben teveel haast, teveel aan hun hoofd, teveel te doen om eraan te denken goed te zijn. De staat maakt van de liefdadigheid een soort ontoegankelijke vesting. Om er te komen moet men wachtwoorden weten, die onbekend zijn, identiteitspapieren hebben, de hiërarchische administratieve weg bewandelen, allerlei kantoren langsgaan, geregistreerd zijn als kiezer, belasting betalen, bewijzen van goed gedrag en een zedelijke levenswandel bezitten, en pas dan heeft men recht op steun...! In Parijs kan men zich de luxe om arm te zijn niet permitteren, behalve als men rijk is...! Het huis van bewaring was voor mij echt de lichtspleet waardoor ik in de peilloze afgrond van armoede en ellende viel... En dat joeg mij angst aan... En ik werd bevangen door een gevoel van wanhoop!

Vlak naast me zat een man die ook de hele nacht niet bewogen had. Hij zat er al toen ik binnenkwam. Hij zat op de grond, met zijn rug tegen de muur en zijn hoofd in zijn handen, en hij leek te slapen. Eerst besteedde ik geen aandacht aan hem, aangezien ik te zeer in beslag werd genomen door mezelf, door de straatventer en de sinistere figuren die heen en weer liepen als wilde dieren in een kooi. Pas tegen de ochtend, toen het gaslicht uitging, bewoog hij een beetje met zijn benen, die stram waren door de langdurige bewegingloosheid, en trok hij zijn stijve, beurse schouders naar achteren, tegen de muur aan... Toen zag ik hem, toen zag ik zijn gezicht, als dat uiterlijk tenminste een gezicht genoemd kan worden: vermoeide en befloerste ogen, een gerimpelde, gelige huid, een korte baard met vale, spaarzame haren, die meer leek op eczeem dan op een baard. Hij zag mij ook, dat wil zeggen, hij keek naar me; hij keek me lange tijd strak aan, zonder dat ik het gevoel had dat hij me zag. Ondanks de uitdrukkingloosheid van zijn blik was daarin een grote zachtmoedigheid, vol droefheid en berusting, te zien. Dat kwam ongetwijfeld doordat die vreemde blik van die man geen enkele uitdrukking vertoonde, en ik zag op allebei zijn pupillen iets wittigs, een soort kleine leukomen, die de van binnen komende glans ervan braken.

'Ik kan je niet goed zien...!' zei hij. 'Maar je lijkt me nog erg jong... En je hebt geen baard... En je bent hier beslist nog nooit eerder geweest...! Waarom ben je hier?'

Hoewel ik blij was dat iemand iets tegen me zei en dat ik enig geestelijk contact had met een ander mens, antwoordde ik kortaf en op een manier die iedere mogelijkheid tot een gesprek afkapte: 'Dat weet ik niet!'

De man schudde zijn hoofd, en zijn rug bewoog heen en weer langs de muur.

'Dat weet je niet...!' zei hij. 'Dat zal best! Niemand weet waarom hij hier is! Wil je niet praten...?'

'Jawel...! Ik wil best praten.'

'Waarom vertel je dan zulke onzin, en op een manier alsof je bang bent... Jaag ik je angst aan...?'

'Nee... Je jaagt me geen angst aan...!'

'Nou, waarom ben je dan hier...?'

Ik schraapte al mijn moed bij elkaar: 'Ik ben hier omdat in het huis waar ik woon een oude vrouw vermoord is...!'

'Er worden iedere dag oude vrouwen vermoord. Dat is geen reden.'

Na een paar seconden stilte voegde hij eraan toe: 'Je woont in een huis...! Dan mag je van geluk spreken...! Kom eens wat dichterbij, dan kan ik je beter zien. Je gezicht is helemaal wazig... Hoe oud ben je?'

‘Twintig... En jij?’

‘Ach, mijn leeftijd... dat valt niet meer te zeggen...! De laatste drie jaar lijken de minuten me zo lang, zo eindeloos lang dat ik in die tijd volgens mij minstens veertig jaar geleefd heb...! En ik heb ook geen huis, ik heb niets... Wat doe je voor de kost?’

‘Ik ben bankbediende... En ik zet rijen getallen op vellen papier, getallen waar ik niets van begrijp...!’

‘Dan mag je van geluk spreken!’

‘En ik ben pas een week in Parijs...! En jij, wat doe jij?’

‘Ik slaap op banken in parken. Maar dat is een zwaar beroep met veel gevaren, daar houd ik mee op. Vroeger zong ik en droeg ik verzen voor in de café’s in Montmartre... Maar mijn verzen waren te somber... en ik was te slecht gekleed...! Ze wilden dat ik een lange jas droeg met panden die tot op mijn hielen vielen, en een broek zonder omslagen en een dubbelgestrikte das... en mijn haar in joost mag weten welk model...! Na een paar keer moesten ze niets meer van me hebben... toen hebben ze me de deur uit gezet... Begrijp je wel?’

‘Ik begrijp niet goed wat je zegt...! Je zong verzen...?’

‘Inderdaad!’

‘Verzen van jezelf?’

‘Jazeker!’

‘Dan ben je dus een dichter...?’

‘Kijk maar naar mijn rimpelige huid, naar mijn ingevallen buik en mijn lompen... Zie ik er niet uit als een dichter...? Bekijk me maar eens wat beter, jij huizenbewoner... Ik ben bijna blind... Op een nacht had ik aan de oever van de Seine achter een stapel stenen geslapen en toen werd ik wakker met ogen die niet meer konden zien ...! Die bijna niet meer konden zien... Het is misschien wel al de twintigste keer dat ze me hierheen gebracht hebben...! Want ik ben arm, zo onvoorstelbaar arm dat ik niet eens het recht heb ergens te slapen...! Wanneer ik moe ben en op een bank of onder een brug ga liggen, word ik opgepakt... Het schijnt dat ik de maatschappij iets ontstolen heb...!’

Hij glimlachte even, een innemende glimlach, en ging verder: ‘Vandaag verschijn ik voor de rechters... En die zullen tegen me zeggen: "O, ben jij het weer...! We hebben er genoeg van jou te veroordelen." En ze zullen me wegsturen... De gevangenen willen me niet meer... Ze weigeren me te eten te geven... Aan mij valt geen eer te behalen, want ik heb nog nooit een misdaad begaan...! Wie heeft de moord op de oude vrouw, waarvoor jij hier zit, gepleegd?’

‘Dat weet ik niet...! Wil je dat ik je vertel wat er gebeurd is?’

‘Niet echt... Het interesseert me absoluut niet... Er worden iedere dag oude vrouwen gedood in Parijs...! Ik vroeg het alleen maar om iets te zeggen en ook omdat ik wilde dat ik haar had gedood...!’

‘Jij! Hoezo...?’

‘Omdat ik dan onderdak, een gamel en wat warme wol aan mijn lijf zou hebben... Ik droom van het strafkamp als van een paleis... Wat moet men het daar goed hebben...! Maar ik ben te laf...! Bij het zien van een mes begin ik al te beven...! En van de geur van bloed val ik flauw...! Ja, moordenaars en dieven zijn geluksvogels... Zij kunnen leven...! Ik kan mezelf er niet toe brengen te doden en te stelen, en mij vergaat het als die honden die de weg naar huis kwijt zijn, die hier wat wroeten, daar wat gaan liggen... in weer en wind... in de regen, in het duister...!’

Hij maakte van zijn pet een soort kussentje en stopte dat tussen de muur en zijn rug...

‘Zeg...?’

Toen ik geen antwoord had gegeven, herhaalde hij: ‘Zeg, luister je naar me...?’

‘Ja, ik luister... Maar het valt me te zwaar je woorden aan te horen...! Je brengt me aan het huilen...!’

‘Nou, luister dan nog even hiernaar... Daarna kun je huilen zoveel als je wilt en dan ga ik weer slapen, want ik heb niet genoeg slaap gehad... Zeg...’

‘Ik luister...’

‘Als we allebei weer vrij zijn, jij en ik, dan maak jij voor mij een plekje voor me bij jou in huis.’

‘Graag!’

‘En dan ga jij rijke mensen doden... en als ze je oppakken zal ik zeggen dat ik ze gedood heb...! Hoe heet je...?’

Op dat moment ontstond er een hevig tumult in het vertrek... Er waren een paar agenten binnengekomen.

‘O verrek...!’ zei de man... ‘Misschien komen ze mij wel halen... Ik had nog wat willen slapen...!’

De agenten kwamen niet voor mij of mijn lotgenoot... Die sliep toen weer in en ik bleef kijken naar het gruwelijke drama van het huis van bewaring.

Van die dag dateren het medelijden en de opstandigheid die om zo te zeggen het fundament vormen van mijn morele opvattingen. Door mijn lichamelijke zwakheid en geestelijke geremdheid is het mij nooit mogelijk geweest die beide gevoelens in daden om te zetten, en daar heb ik zeer onder geleden... Maar zo kunt u zien hoezeer het hart van een mens vervuld is van raadsels en smartelijke tegenstellingen. Het menselijk wezen

voor wie ik het meeste medelijden had moeten voelen, mijn vrouw, is misschien het enige wezen jegens wie ik meedogenloos was. Geen minuut is mijn afkeer van haar lelijkheid en haar bespottelijke geest minder geworden, al zijn dat toch aangrijpende zaken die heel goed in staat zijn verheven zielen tot grote verering en toegewijtheid te brengen...

O, ik heb geen spijt van die dag die ik in het huis van bewaring heb doorgebracht. Daardoor heb ik de armoede en ellende kunnen zien waarvan men daarbuiten zelfs geen vermoeden kan hebben. Ik heb gezien hoe arme kleine kinderen van zes, acht en tien jaar in nauwe, donkere, stinkende gangen zaten opgesloten met oudere, verdorven zwervers; ik heb schandelijke armoede gezien, in vodden geklede, grauwe, uitgemergelde wezens, wandelende lijken, bevende schimmen... o, je vraagt je af uit welke hellekrochten die afkomstig waren...! Wanneer een maatschappij kinderen van zes jaar in een dergelijke opeenstapeling van liederlijkheid opsluit bij jonge mensen die al verdorven zijn, heeft zij dan recht tot klagen als zij later niets dan bedelaars, pederasten en moordenaars voortbrengt...? En bovenal, heeft zij het recht hen te straffen...?

In Parijs zien de filosofen van het dodelijke optimisme de ellende niet... En niet alleen zien ze die niet, ze ontkennen haar...!

‘Wij hebben algemene welvaart afgekondigd’, zeggen ze. ‘Geluk is opgenomen in onze grondwet... Het staat gebeiteld in onze monumenten en bloeit vrolijk voor onze vensters, als ons nationale zinnebeeld... Arm zijn alleen degenen die arm willen zijn, die, ondanks ons, hardnekkig arm willen blijven... Zij zijn halsstarrig...! Laten ze ons dan ook met rust laten.’

En hoe zouden ze de armoede ook kunnen zien...? Parijs verbergt de armoede onder haar leugenachtige weelde, zoals een vrouw onder het fluweel en het kant van haar blouse het gezwel verbergt dat haar borst aantast. Om de kreten die opstijgen uit het maatschappelijke inferno niet te horen, overstemt Parijs de klaagzang van de armoede met het orkest van haar genietingen... Geen enkele stem van een arme drommel is in staat boven het onafgebroken feestgedruis en het goudgerinkel van de zakenwereld uit te komen...

En hoe zouden ze de armoede ook kunnen zien...? Weten ze zelfs wel dat er, op elkaar gepakt in te kleine en ongezonde woningen, duizenden en nog eens duizenden menselijke wezens leven voor wie iedere ademtocht gelijkstaat aan een slok vergif en die sterven aan datgene wat anderen in leven houdt...? De treurige dichter links van mij was nu in diepe slaap... Rechts van mij zat een magere man met een grauwe gelaatskleur, die gekleed was in een werkkieel, zwaar en pijnlijk te hoesten. Ik vroeg hem waarom hij hier was en wat hij had misdaan: ‘Gisteren was het betaaldag’, antwoordde hij, terwijl zijn adem door zijn keel piepte, ‘en ik ben me natuurlijk gaan bedrinken... En ik geloof dat ik woorden heb gekregen met een agent die me een duw gaf... Het staat me bij dat ik *Rund!* tegen hem heb gezegd...! Om te beginnen was ik dronken en was ik aan het zingen. En verder, waarom moest hij zo ruw tegen me doen...? Ik zei niets tegen hem...! Mogen arme mensen nu ook al niet meer zingen...? Wat ik het ergste vind, dat zijn mijn vrouw en mijn kinderen, want die weten vast niet wat me overkomen is en die zullen wel denken dat ik dood ben! Voor de rest, mijn God, of ik nou hier slaap of ergens anders...!’

‘U ziet er ziek uit.’ zei ik. ‘En u hoest!’

‘Of ik ziek ben...? Allemachtig...! Natuurlijk ben ik ziek...! Je zou onze woning eens moeten zien...! Waar wij wonen is de lucht zo verpest dat ik iedere ochtend als ik wakker word - na trouwens slecht geslapen te hebben - altijd het gevoel heb dat ik bijna stik... Pas op straat, als ik op weg ben naar mijn werk, en nadat ik twee of drie glazen gedronken heb, lukt het mijn longen zich langzamerhand te ontdoen van al het vergif dat ze in de loop van de nacht hebben opgenomen... En je kunt je wel indenken hoe opgewekt ik naar mijn werk ga, met een hoofd dat in een bankschroef gekneld lijkt te zitten, met een ademhaling die door mijn keel schuurt, met een maag die van streek is en met slappe benen...! En natuurlijk zijn mijn kinderen ziek...! En mijn vrouw, ik vraag me af waar zij de kracht vandaan haalt om stand te houden tegen die langzame, onafgebroken vergiftiging. Met mij gaat het nog, want ik bedrink me van tijd tot tijd, en door me te bedrinken wordt mijn lijf weer schoongespoeld... Maar mijn vrouw en mijn kinderen...! Die hebben niet altijd genoeg te eten. Het is waar, als ik minder zou drinken, zouden zij misschien meer te eten hebben...! Maar als ik niet dronk zou ik al lang dood geweest zijn...! Dus wat moet je...? Er is geen oplossing, zie je, en het is vreselijk! Als we nou nog frisse lucht hadden...! In de huizen, of liever gezegd in de krotten, waarin ze ons dwingen te wonen, is geen frisse lucht...! Waar zouden we die vandaan moeten halen...! De deur komt uit op een gang of een overloop die gruwelijk stinkt door de uitwasemingen van de w.c.’s en de afvoeren... Het raam komt uit op een diepe, vochtige binnenplaats die zo donker is als een waterput en waar, in de toch al niet in te ademen lucht van een grote stad, alle denkbare dodelijke ziektekiemen rondzweven en waar in dichte wolken alle voortwoekerende bacillen rondwarrelen die maar geproduceerd kunnen worden door - vaste, vloeibare of gasvormige - afvalstoffen van honderdvijftig in duistere hokken opgeborgen huishoudens... Dan doe ik liever niets open, zodat we alleen onze eigen afvalstoffen, ons eigen vergif inademen...! Zo is het toch...?’

‘En wat nu...?’

‘Wat nu...! Niets...’

‘U kunt toch een klacht indienen?’

‘Ach kom...!’

‘Of in opstand komen...?’

‘Daar heb ik mijn buik vol van... We zijn diverse keren in opstand gekomen en riepen "Brood...! Brood...!" We zou-den ook in opstand kunnen komen met de kreet "Lucht...! Lucht...!" Maar aangezien revoluties ons tot nu toe geen extra brood hebben opgeleverd, mag je aannemen dat ze ons ook geen extra frisse lucht zullen opleveren...! Ik bedrink me liever als ik de kans krijg...!’

‘Is er niemand die zich om jullie bekommert...?’

‘Ja, er zijn er een paar... Maar naar hen wil niemand luisteren. Er wordt altijd alleen geluisterd naar degenen die de wetten maken... En alle wetten zijn tegen ons...! Het is heel simpel...! Om in leven te blijven - alleen maar om in leven te blijven - heeft een mens honderd kubieke meter zuivere lucht per vierentwintig uur nodig... zodra het daaronder komt, krijg je verstikkingsverschijnselen... En de woningen - onze woningen - zijn gemiddeld niet meer dan dertig kubieke meter... en in die ruimte zitten dan het gezin, de hond, de kat en de vogels - want we hebben dieren nodig om van ons te houden - boven op elkaar, en dan heb ik het nog niet eens over de bloemen die 's nachts acht uur lang koolzuurgas afscheiden... Daar komt nog bij dat die dertig kubieke meter meestal maar één enkel vertrek vormen - keuken en slaapkamer tegelijk - dat de schoorsteen of de niet goed werkende kachel en de walmende lamp, de goede zuurstof verbruiken en gevaarlijke gassen uitstoten... Voeg daar nog bij dat er iedere keer als de deur even een stukje opengaat lucht binnenkomt die van de ene kamer naar de andere het hele huis doorgegaan is... lucht die langs de longblaasjes van een teringlijder daarboven en van een catarrelijder daar beneden gestreken is, die langs difterie, tyfus en roodvonk gegaan is. Kortom: ziekte en ellende en uiteindelijk de dood... Ik bedrink me liever.’

Hij kreeg een hoestaanval waardoor zijn borst bijna uit elkaar werd gereten... Daarna zei hij: ‘En jij... jij bent een bourgeoiskind... en je ziet er nauwelijks gelukkiger uit dan ik...!’

Ik antwoordde op ernstige toon: ‘O, ik...! Sinds ik al die ellende heb gezien, voel ik wel dat ik nooit meer gelukkig zal zijn...’

En een immense wanhoop maakte zich van mij meester.

Pas in de loop van de middag werd ik aan de rechter-commissaris voorgeleid. Ik was na de straatventer aan de beurt. Ik zag hem in de gangen van het Paleis van Justitie met gebogen hoofd en een diep treurig gezicht tussen twee agenten in lopen. Hij was heel bleek en terneergeslagen... Zou hij zijn misdaad soms bekend hebben? Maar misschien was hij alleen door het zien van deze meedogenloze gangen lichamelijk en geestelijk aangeslagen. O, die gangen! De ijzige, naargeestige kilheid van die gangen...! En die gerechtelijke gezichten, nog killer en nog angstaanjagender dan die muren...! En die gezichten vol droefheid, waarin de wet haar folterende klauwen heeft geslagen...! En wat hadden voetstappen een wrede galm in die lange gangen, tussen die kale muren waar de laatste flarden hoop geen houvast kunnen vinden...! Wat een trieste ruggen, wat een verslagen ruggen...! En wat een roofdiermuilen ook, kwaadsprekende monden, meedogenloos ligende monden...! En hoe huiveringwekkend is de wind die ontstaat door de onheilspellende bewegingen van de toga's van de rechters en de advocaten...!

Toen ik de straatventer tegenkwam kreeg ik echt medelijden met hem... jazekeer, hij had de oude vrouw van de wandtapijten gedood... Ik kon er niet meer aan twijfelen dat hij die misdaad had begaan... Maar wat was die oude vrouw voor iemand, wat deed ze, welk nut had zij in het leven...? Ik was haar twee keer op de trap van het huis tegengekomen. Ze had me een zuur, nors mens geleden en ik had meteen afschuw gevoeld voor haar dorre lippen en haar kleine, wrede oogjes... En anderzijds was daar de straatventer, die wel een paar uit zijn armoede voortvloeiende tekortkomingen vertoonde, maar die verder een vrolijke flierefluiter leek... Er ging een spotlustige goedmoedigheid van hem uit, een naïef cynisme, dat me wel aanstond... Als hij zijn kamer uitkwam liep hij vaak opgewekte liedjes te zingen, dartele wijsjes, wat toch een teken is van een geweten dat kalm is en geen haat voelt... Misschien had hij voor het doden van de oude vrouw wel diepliggende redenen, zo diepliggende redenen dat hijzelf het bestaan ervan niet eens vermoedde...

Sinds die uren vol onrust en verwarring, waarin zo ontzettend veel dingen binnen in mij en om mij heen waren opgedoken, heb ik vaak gedacht dat het heel goed mogelijk zou kunnen zijn dat moord, net als stormen en epidemieën, een geheimzinnige wet, een regulerende kracht van de natuur is. De natuur, waarvan wij de bedoelingen niet kennen en nooit zullen kennen, selecteert bepaalde mensen, geeft bepaalde mensen een wapen in handen, voor noodzakelijke executies, voor de handhaving van een evenwicht dat van vitaal belang is... Er zijn moorden waarvoor ik geen andere verklaring kan vinden dan een soort kosmische wil, een soort herstel van harmonie... Sterke, opgewekte levende wezens moeten ruimte hebben, net als gezonde bomen en sterke planten die alleen goed groeien en hun machtige kruinen in het zonlicht verheffen, als zij alle povere, zwakke en nutteloze plantensoorten verstikken die hen hun voedsel en hun middelen zich te ontwikkelen ontstelen, zonder dat dit van enig nut is voor het leven in het algemeen... Zou voor de mens niet hetzelfde gelden als voor het plantaardige leven...? En vaak heb ik daartegen geprotesteerd. ‘Welnee, welnee’, zei ik...

‘De mens heeft de mogelijkheid zich te verplaatsen, en de aarde is groot...! Als het hem op de ene plaats niet bevalt, kan hij ergens anders naar toe gaan... Een plant zit door zijn wortels als een gevangene vast aan de grond... En verder, wat weten we ervan...? Zou het niet beter zijn de grote bomen om te hakken om de kleintjes die in hun schaduw doodgaan meer licht en lucht te geven?’

Wat ik bijvoorbeeld wel wist op het moment waarop ik de ongelukkige, terneergeslagen straatventer tussen die agenten in tegenkwam, is dat zijn misdaad me geen angst aanjoeg, me niet meer beangstigde... Sterker nog, ik beschouwde hem als een onbewust slachtoffer van de natuur... En als ik hem voor zijn straf had kunnen behoeden, dan zou ik dat met alle genoegen hebben gedaan.... Want ik voelde in mijn binnenste een gevoel ontstaan dat nog vaag en verward was, maar dat later de filosofie van mijn bestaan zou worden en dat ik als volgt kan weergeven: ‘Men moet altijd vóór datgene zijn wat leeft en tegen datgene wat dood is...!’

Wat mij betreft, in de wetenschap dat ik onschuldig was, en nog onwetend van alle listen, vooroordelen en leugens die het justitiële apparaat in zich heeft, voelde ik geen enkele angst. Ik was al gewend geraakt aan het vijandige van die muren, van die gangen en die gezichten en ik was uiterlijk kalm en innerlijk onverschillig toen ik bij de rechter-commissaris binnenstapte.

Het was een heel dik, roze mannetje, kalend, zonder bril, zonder baard en met een stel lelijke ringen aan de grove, dikke worstvingertjes van zijn linkerhand. Zomaar iemand, een passant, niets...! Ja, die man die vonnissen uitsprak over mensen, die naar eigen believen beschikte over hun geld, hun eer en hun leven, maakte op mij de indruk van zo’n vage verschijning, zo’n naamloze schim, zo’n vluchtige glimp van een menselijk wezen, die men aanduidt met het woord passant... Noch uiterlijk, noch innerlijk vertoonde hij enig lichamelijk of geestelijk teken van zijn enorme macht... Hij was rechter, maar hij had net zo goed arts, kruidenier, notaris of restauranthouder kunnen zijn... Tevergeefs zocht ik bij hem naar iets waardoor hij uitsteeg boven het niveau van de doorsnee belastingbetaler en kiezer. Ik vond slechts de onuitwisbare gebreken van middelmatigheid... Hij verontrustte me niet.

Zodra ik binnengeleid was, trokken de agenten zich terug... De rechter zat te schrijven... Misschien schreef hij wel een doodvonnis, maar zijn dikke vingers beefden niet... Eerst hief hij zijn ogen niet naar mij op... Hij zat in elkaar gedoken in een fauteuil met een lage rugleuning, en wat ik van hem het beste kon waarnemen was zijn roze schedel onder de spaarzame haren en de ringen aan zijn hand... Ik zag ook zijn linker ooglid, dat lange wimpers had, een gerimpeld ooglid dat bewoog als een klein stukje stof in de tocht... Tegenover hem, aan een tafel die van de zijne werd gescheiden door een soort archiefkast, waarop een ongeordende stapel dossiers lag, zat nog iemand, ook zomaar iemand, een tweede passant, wiens hoofd bedekt was met warrig haar en die met een penhouder in zijn oren zat te peuteren... Dat was de griffier... Zo dik en roze als de rechter was, zo mager en bleek was de griffier... De huid van zijn voorhoofd en zijn wangen leek op het rimpelige leer van een oude handschoen... Hij had zijn lange benen gekruist onder de tafel, lange, knokige benen, die uitliepen in enorme voeten gestoken in bottines waarvan het elastiek zo uitgerekt was dat het niet meer om zijn enkel sloot... Hij keek me aan, maar zijn blik was zo dood dat ik niet het gevoel had dat ik door een levend wezen werd aangekeken... Zijn ogen leken op twee kleine dakraampjes die nooit één enkel beeld, één enkel stukje hemel hebben weerkaatst... Toen hij klaar was met in zijn oren peuteren, legde hij de penhouder in een pennendoos en begon met bruuske bewegingen wat papieren te ordenen - vervalste verhoren, getuigenverklaringen waarin wijzigingen waren aangebracht.

En terwijl ik zat te wachten dacht ik: ‘Is het mogelijk dat die twee wezens die daar voor mij zitten een huis, een gezin, vrienden, passies hebben...? Leven ze eigenlijk wel...? Gaan ze naar het theater, maken ze uitstapjes buiten de stad...? Op welke grove manier zijn zij in elkaar gezet? Door welk mechaniek bewegen hun armen, hun benen, hun hoofd ...? Op de kermis in mijn geboortestreek heb ik in ballengooitenten vaak met zaagsel of paardehaar gevulde poppen gezien die meer leken te leven, te denken, lief te hebben en te begrijpen dan die twee figuren daar...! Hebben zij ooit over liefde en dromen gesproken tegen een jong meisje, tegen een bloem of tegen een manestraal?’

Ik had hen willen aanraken, hun gewrichten laten bewegen, naar het getiktak in hun borst willen luisteren.

En de muren van het vertrek waren bedekt met groen, walgelijk groen behang... En door het enige venster, waarvoor vergelende gordijnen hingen, zag ik onder een grijze lucht, temidden van voortdrijvende rookflarden, daken, schoorstenen, een hele wanstaltige wereld van schoorsteenpijpen, windvanen, zinken voorwerpen, die met hun bewegingen en hun gedraai werkelijk een meer menselijke indruk op mij maakten dan die beide doodse, ijzige mensen, die imitaties van mensen die daar voor me zaten...

Tenslotte hield de rechter op met schrijven en drukte met een dikke vinger op een belknop. Er verscheen een bode, die weer wegging met een lading papieren... En daarna was de dikke, roze man zo goed mijn aanwezigheid op te merken... Hij staarde me strak en gedachteloos aan, leunde met zijn stoel achterover, legde zijn hoofd op zijn beringde hand en zei met een bitse falsetstem: ‘Wat doe jij hier?’

Maar hij corrigeerde zichzelf en ging verder: ‘Aha! prima, jij bent het.’

Het verhoor dat ik moest ondergaan was in dramatisch opzicht volkomen onbelangrijk, en ik zal het niet volledig weergeven, om dit verhaal niet te overladen met al te veel zinloze, saaie details.

Al liet de dikke, roze rechter duidelijk blijken hoe diep hij neerkeek op mijn armzalige persoontje en mijn nederige afkomst, toch moet ik zeggen dat hij zich niet al te zeer vastbeet in mij, althans in mijn schuldigheid. Na een kwartier vernederende vragen en kleine strafrechterlijke kwellingen, schoof hij mij terzijde als mogelijke dader. Ik begreep dat ik voor deze man als misdadiger niet opzienbarend genoeg was en niet voldoende aanknopingspunten bood. Aan mij kon hij geen eer behalen; ik streefde zijn ijdelheid scherprechter niet... Hij had trouwens in de straatventer dan misschien wel niet de ideale misdadiger gevonden die beroemdheid en promotie oplevert, maar wel iemand die in een nog ongelukkiger positie verkeerde dan ik, iemand die al in diskrediet werd gebracht door zijn vroegere levenswandel. En dat was voor een verdediger van de orde en de maatschappij als deze rechter een betere prooi, waarop hij zich naar hartelust kon uitleven. En hij sloeg mij zo laag aan dat hij het niet eens nuttig of voordelig vond mij te confronteren met het slachtoffer of de moordenaar... Ik mag wel zeggen dat hij me geringschattend en zonder enige achting behandelde. Het enige wat hij, via verraderlijke omwegen en ook door middel van bedreigingen, hardnekkig probeerde, was mij een duidelijke beschuldiging tegen de moordenaar te ontlokken. Maar zijn pogingen waren vergeefs. Wellicht uit een gevoel van medelijden of misschien gewoonweg omdat ik in de contramine wilde zijn, sprak ik zelfs vol lof over de straatventer, over zijn armoede, zijn opgewektheid, zijn voorkomendheid, zijn zijn kwaliteiten als straatventer die ik bewonderenswaardig vond... Ik weet niet of de rechter de ironie ervan inzag, maar hij onderbrak mijn welsprekende betoog met een woedend en vol haat uitgesproken 'genoeg!'. Hij wenste me geluk met het feit dat ik er zo gemakkelijk af kwam en stuurde me weg... Diezelfde avond was ik weer vrij!

Ik wilde niet terug naar het huis in de Rue Princesse en ging dineren bij de oude vrienden van de familie, aan wie ik, niet zonder enige trots, vertelde wat er was gebeurd... En het is werkelijk waar, bij de gedachte dat ik misschien wel een moordenaar had kunnen zijn en op het schavot terecht had kunnen komen, voelden de oude vrienden diep in hun hart een echte bewondering voor mij opkomen... Die hele avond voelde ik wat het was beroemd te zijn...! De blik van mijn toekomstige vrouw liet me geen ogenblik los. Alsof ze me voor de allereerste keer echt zag, keek ze met een verbazende gretigheid naar mijn gezicht, mijn handen en mijn broek waarop nog bloedvlekken zichtbaar waren... En ze zei: 'Dus je hebt haar gezien toen ze dood was!'

'Jazeker.'

'Met opengesneden keel?'

'Jazeker.'

'Badend in haar bloed?'

'Jazeker.'

'Op de vloer?'

'Jazeker.'

'O! O! O...! En je hebt haar met je handen beetgepakt?'

'Jazeker.'

'In je armen gedragen?'

'Ja! Ja! Ja!'

'O...! O...!'

En de oude vrienden bleven maar steeds herhalen, terwijl ze me met afgunst bekeken: 'Het is toch wat! Ongelooflijk! Het is toch wat...'

En de vader trok een gezicht waarvan ik niet wist wat hij daarmee wilde uitdrukken en zei: 'Misschien sta je morgen wel in alle kranten... En dat op jouw leeftijd...! Ik ben vierenvestig. En ik heb nog nooit in de krant gestaan...'

En de moeder voegde eraan toe, met een vreemde klank in haar stem, waarin misnoegen, protest tegen het lot, een ingehouden wrok wegens de onbeduidendheid en de anonimiteit van haar man doorklonken: 'En je hebt ook nog nooit in een jury gezeten...!'

Het is alsof dat alles gisteren pas gebeurd is. Hoewel het oude herinneringen van vele jaren geleden zijn, zijn ze nog steeds in mijn gedachten. De nevels van afstand en tijd hebben ze niet uitgewist... Ze zijn nog even scherp, duidelijk en helder alsof ik de gezichten en de beelden waardoor ze zijn ontstaan hier nog voor me heb... En toch ben ik nu achtenvijftig jaar, dat wil zeggen eeuwen, achtenvijftig eeuwen, door de wijze waarop ik heb geleefd... Want ik heb slechts geleefd in mijn innerlijke wereld en ik heb aan de gebeurtenissen in de buitenwereld en aan de mensen die deze tot stand brengen of doen ontstaan slechts een miniem deel van mijn gedachten besteed... Met wel doel en op welke manier is alles wat ik heb verteld bewaard temidden van zoveel nietigheden...? En waarom heb ik in het vertellen van deze onbeduidende feiten die ik had moeten vergeten een soort wrange, diepgaande vreugde gevonden. Ik weet het niet...! Misschien is het zoiets als een levensverlangen dat in mij naar boven komt uit de diepte van mijn ballingschap in mijzelf; het is misschien een

gevoel van spijt omdat ik alles heb opgeofferd aan innerlijke dromen en niet heb ingezien dat alleen het leven, ondanks al zijn weezinwekkende aspecten en tekortkomingen, schoonheid bezit, aangezien en hartstocht alleen in het leven aanwezig zijn...!

Vandaag is me iets opmerkelijks overkomen... Toen ik op weg was van kantoor naar huis heb ik, waarschijnlijk onbewust beïnvloed door deze gedachten, lange tijd rondgelopen over boulevards en door straten. Ik ben blijven staan voor winkels... en ik heb massa's voorwerpen gezien die dienen ter vervulling van de behoeften en voor de genoegens van de mens en waarvan de functie mij volkomen ontging, omdat ik al te zeer ben blijven steken in oude vormen en al te zeer mijn deur gesloten heb gehouden voor dat vreemde personage dat Vooruitgang heet. En ik heb mezelf voorgenomen voortaan goed te kijken naar die etalages waarin zogezegd in volle glorie alle vormen van sensualiteit liggen uitgesteld...! Voor de etalage van een warenhuis ben ik ook blijven staan kijken naar foto's... Er waren er veel van vrouwen die hun borsten, hun tanden in hun zedeloze mond en hun benen lieten zien; er waren er ook van mannen die naar het schijnt beroemde schrijvers en kunstenaars van naam zijn: over het algemeen hadden ze alledaagse gezichten en vaak waren ze lachwekkend door de gekunsteldheid waarmee ze poseerden, door de manier waarop ze hun das hadden gestrikt, door hun oogopslag, door het accentueren van bepaalde uiterlijkheden. Temidden van al die foto's, tussen een danseres in een erotische pose en een beroemde dichter die al het masker van kortstondige onsterfelijkheid droeg, zag ik plotseling de foto van mijn rechter... Hij is het, want onderaan het portret is op een strook papier zijn naam geschreven... Hij is nu heel oud, maar zijn gezicht is nauwelijks veranderd. Hij is wat kaler, wat meer gedrongen; hij heeft hangwangen gekregen; en de wallen onder zijn ogen zijn nog dikker geworden... Maar zijn blik is nog precies hetzelfde, die blik van een onbetekenende passant, waarin ik destijds vergeefs had gezocht naar een glimp van menselijkheid, hartstocht of misdadigheid...! Ik zie dat hij het ver heeft gebracht en een van de hoogste functies binnen de rechterlijke macht bekleedt. Over hoeveel onschuldige hoofden is hij heengelopen, door welk doolhof van duistere gangen is hij gegaan... voor welke machthebbers heeft hij zijn rug gebogen - zijn rug die zo soepel is tegenover meerderen en zo onbuigzaam tegenover gewone mensen - voor hij die top bereikte waar nu zijn rode toga wappert...! Het is mij onmogelijk zijn levensverhaal af te lezen uit zijn blik, want die is uitdrukkingloos... Dat was ongetwijfeld volkomen onbeduidend en banaal, zoals dat van alle hooggeplaatste personen... Want iedereen wil, al moet hij daarvoor de meest verachtelijke daden begaan, een steeds betere positie veroveren... Waarom zou ik deze rechter beschuldigen van een misdaad, terwijl iedereen deze begaat en ik hem zelf in beperkte mate net als alle anderen heb begaan en daarover nooit berouw heb gehad...?

Le Journal, van 27 november 1898 tot 5 juni 1899.